

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI
KATEDRA ZA MUZEOLOGIJU
Ak. god. 2012./2013.

**INTERPRETACIJA KAO SREDSTVO UPRAVLJANJA PRIRODNOM
BAŠTINOM**

- DIPLOMSKI RAD -

STUDENTICA: Ivana Jagić

MENTOR: dr. sc. Darko Babić

Zagreb, rujan 2013.

Sadržaj

1. UVOD.....	3
1.1. Postavljanje problema.....	3
1.2. Svrha i ciljevi istraživanja.....	4
1.3. Kompozicija rada.....	4
2. TEORIJSKE OSNOVE UPRAVLJANJA ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA PRIRODNE BAŠTINE.....	5
2.1. Uloga i važnost zaštićenih područja.....	5
2.2. Planiranje zaštićenih područja.....	10
2.2.2. Ključni kriteriji planiranja.....	12
2.3. Osnove upravljanja zaštićenim područjima.....	14
2.3.1. Glavni aspekti i načela uspješnog upravljanja.....	14
2.3.2. Plan upravljanja.....	17
2.4. Turistička funkcija zaštićenih područja.....	20
3. TEORIJSKO – METODOLOŠKE OSNOVE INTERPRETACIJE BAŠTINE.....	25
3.1. Načela interpretacije.....	25
3.1.1. Korijeni i definicije te osnovna načela interpretacije.....	25
3.1.2. Principi interpretacije.....	27
3.1.4. Kreiranje interpretacijskog sadržaja.....	30
3.1.5. Evaluacija interpretacije.....	34
3.2. Obrazovanje za okoliš.....	35
4. STUDIJA SLUČAJA: STANJE I MOGUĆNOSTI INTERPRETACIJE U PARKU PRIRODE MEDVEDNICA.....	37
4.1. Općenito o Parku prirode Medvednica.....	37
4.2. Parkovi dinarskog luka.....	38
4.3. Turistička ponuda parka.....	39
4.3.1. Pješačke staze.....	39
4.3.2. Kulturna baština.....	41
4.3.3. Prirodna baština.....	43
4.3.4. Ostala ponuda.....	44
4.4. Analiza učinkovitosti interpretacije i kritički osvrt te ideje za interpretaciju u budućnosti	45
5. ZAKLJUČAK.....	51
LITERATURA.....	52

1. UVOD

1.1. Postavljanje problema

Upravljanje baštinom možda nikada u svijetu nije bila tako aktualna tema kao što je danas. Održavanje postojanosti baštinskih vrijednosti, osviještenost o njenim vrijednostima, shvaćanje i razumijevanje okoline te nas samih, razlozi su potrebe za sustavnim i kvalitetnim upravljanjem baštinom koje podrazumijeva planiranje i razvoj baštinskih dobara, uključivanje istih u ekonomske procese kroz turistički sustav, kvalitetan edukativni proces, modernizaciju i sistematizaciju. Tim pitanjem na svjetskoj razini bave se različite organizacije kao što su UNESCO¹, ICOMOS², ICOM³, Europa Nostra, Interpret Europe i druge.

Upravljanje baštinom kompleksna je, multidisciplinarna aktivnost, međuovisna o raznim sektorima i mnogobrojnim čimbenicima, bez formalnih granica i stroge strukture. Upravljanje se odnosi na od strane ljudi stvorenu kulturnu baštinu, te prirodnu baštinu, gdje svaka opet ima različite i mnogobrojne oblike, te različit pristup njenom upravljanju i odnošenju prema njenoj zaštiti, održavanju i prezentiranju publici/korisnicima.

Resursi, bilo prirodni, bilo ljudskim djelovanjem stvoreni, materijalni i nematerijalni, predmeti su upravljanja baštinom. Dobro gospodarenje njima podrazumijeva korištenje resursa na održiv način, kako ne bi služili samo sadašnjoj, nego i budućoj ugodi i razvoju.

Bitan segment upravljanja odnosi se na interpretaciju, to jest komunikaciju vrijednosti određenog baštinskog resursa prema publici/korisnicima. Interpretacija je još uvijek mlada aktivnost upravljanja na našim područjima, a u ovom radu biti će predstavljena njena vitalna funkcija u upravljanju baštine.

¹ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

² International Council on Monuments and Sites

³ *International Council of Museums*

1.2. Svrha i ciljevi istraživanja

Cilj i svrha ovog rada je obrazložiti potrebu, temelje i elemente kvalitetnog upravljanja baštinom, njenim održivim razvojem i dobrobitima njenog kvalitetnog korištenja za okolinu i dionike, sa težištem na interpretaciji kao jednoj od najbitnijih funkcija upravljanja baštinom.

U radu će se predstaviti institucionalni okvir upravljanja prirodnom baštinom u Republici Hrvatskoj, teorijske i praktične osnove interpretacije kao funkcije upravljanja, te mogućnosti njene primjene i implementacije u sustav prikazano na studiji slučaja Parka prirode Medvednica.

1.3. Kompozicija rada

Rad se sastoji od 4 poglavlja. U uvodnome se poglavlju postavlja problem, središnja tema ovoga rada, obrazlažu svrha, ciljevi i metode istraživanja i kompozicija rada. U drugom se poglavlju, nazvanom Teorijske osnove upravljanja zaštićenim područjima prirodne baštine, definiraju ključni pojmovi koji se u radu koriste, predstavlja razvoj znanstvene misli o upravljanju baštinom, predstavlja se uloga i važnost upravljanja zaštićenim područjima, institucionalni okvir gospodarenja te podjela i različit pristup upravljanju, planiranje te osnove upravljanja unutar zaštićenih područja. U trećem se poglavlju, nazvanom Teorijsko – metodološke osnove interpretacije baštine, iznose načela interpretacije te elementi planiranja, organizacije, implementacije i evaluacije interpretacije u području upravljanja, važnost ekološke edukacije i interpretacije te turistička funkcija zaštićenih područja. Predzadnje poglavlje predstavlja studiju slučaja, Interpretaciju u parku prirode Medvednica, s razrađenim potencijalima razvoja interpretacije u parku. U zadnjem poglavlju navode se zaključci do kojih se došlo tijekom istraživanja i izrade ovog diplomskog rada.

2. TEORIJSKE OSNOVE UPRAVLJANJA ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA PRIRODNE BAŠTINE

2.1. Uloga i važnost zaštićenih područja

Mnoge zemlje širom svijeta uvrštavaju očuvanje prirode među svoje prioritete, uviđajući da je priroda iznimno važno sredstvo za društveni i ekonomski razvoj regija i država u cjelini. Rezultat je to shvaćanja da su zaštićena područja ključni instrument za očuvanje kritičnih ekoloških sustava i biološke raznolikosti, ali i uvažavanja njihovih mogućnosti da uvelike doprinose ekonomskom razvitku. Zbog toga na izdvajanje određenih dijelova krajobraza za potrebe zaštite prirode i na kvalitetno upravljanje tim područjima danas treba gledati kao na važnu zadaću država i međunarodne zajednice. (Martinić, 2010:11)

Kvalitetan razvoj temelji se na tri temeljna načela održivosti: ekonomskom, sociokulturnom i ekološkom. Prva dva govore o načinu upotrebe resursa na optimalan način korištenja resursa tako da se njima mogu koristiti i buduće generacije. Ekonomska održivost uključuje prirodni kapital u gospodarski sustav, te traži odgovoran odnos svih subjekata u aktivnoj zaštiti vrijednosti. Sociokulturna održivost manifestira se prvenstveno kroz socijalizaciju među ljudima te prožimanje različitih kultura. Ekološka održivost podrazumijeva razvoj usklađen s ekološkim procesima, biološkim različitostima i resursima. Konflikti u okolišu nastaju kao posljedica demografske ekspanzije, nekontrolirane urbanizacije, primjene kemijskih i drugih sredstava u poljoprivredi, snažnog razvoja industrijske proizvodnje, prometa, turizma i dr. (Bilen, 2008: 18)

Agenda 21 predstavlja predložak za djelovanje u 40 različitih područja (zaštita tla, šuma, voda, zraka, održiva poljoprivreda i ruralni razvitak, očuvanje biološke raznolikosti, zbrinjavanje otpada itd) te navodi 9 osnovnih društvenih grupa (žene, djeca i mladež, autohtono stanovništvo, nevladine organizacije, lokalne vlasti, radništvo i sindikati, poslovni svijet i industrija, znanstvenici i poljoprivrednici), čije je djelovanje od ključnog značenja za održivi razvitak Zemlje. Ideja održivog razvitka je u usklađenosti gospodarskog rasta i prirodnih eko sustava. Standarde ljudskog života

potrebno je temeljiti na mogućnostima prirodnog okoliša, bez iscrpljivanja resursa koji budućim generacijama moraju ostati neizmijenjene kakvoće i stupnja iskoristivosti.⁴

Načela održivog razvoja izložena su i u segmentima Lisabonske strategije, dokumenta Europskog vijeća o zajedničkom strateškom cilju EU, donesenom na sastanku 2000. u Lisabonu.

Segmenti strategije su sljedeći:

1. Ekonomski segment kojim se priprema tranzicija prema konkurentnome, dinamičnom i na znanju zasnovanom gospodarstvu. Naglasak je na potrebi stalnih prilagodbi promjenama u informacijskom društvu te u poticanju razvoja i istraživanja.
2. Socijalni segment usmjeren je na modernizaciju europskog socijalnog modela. To se postiže ulaganjem u ljudske resurse i borbom protiv socijalne isključivosti. Od država članica očekuje se da investiraju u obrazovanje i osposobljavanje te da provode aktivnu politiku zapošljavanja, čime bi se olakšao put prema gospodarstvu utemeljenom na znanju.
3. Ekološki segment koji je naknadno usvojen na sastanku Europskog vijeća u Goteborgu u lipnju 2001. godine upozorava na činjenicu da gospodarski rast treba uskladiti s razumnom upotrebom prirodnih resursa.

Ciljevi strategije su sljedeći:

1. Šire i učinkovitije korištenje novih informacijskih tehnologija
2. Stvaranje europskog prostora za istraživanje i inovacije
3. Dovršetak izgradnje jedinstvenoga unutarnjeg tržišta EU
4. Stvaranje učinkovitih i integriranih financijskih tržišta
5. Jačanje poduzetništva poboljšanjem i pojednostavljenjem regulatornog okruženja poduzeća
6. Jačanje socijalne kohezije utemeljene na promicanju zapošljavanja
7. Unapređenje vještina i modernizacija sustava socijalne zaštite
8. Održivi razvoj koji bi osigurao dugoročnu kvalitetu života

⁴ Agenda 21, UNCED, Genova, 1992.

U spomenutim dokumentima vidljiva je jasna politika razvijenih zemalja koja ističe važnost kvalitetnog upravljanja resursima, kako prirodnim tako i kulturnim te težnja razvoja u pravcu promicanja znanja, modernizacije i poboljšanja kvalitete života.

Za pomicanje granica razvoja potrebna je osviještenost svih dionika, korisnika prostora, o okolini koja nas okružuje. U tome pomaže upravljanje tim prostorom koje nudi pojedincu mogućnost da ga upozna, koristi, osjeti njegovu važnost i značenje, istraži, živi i radi u njemu, te uživa njegove dobrobiti. Kvalitetno upravljanje kakvom teži politika zemalja EU odgojit će dionike koji žive u skladu s okolišem i brinu o njegovoj održivosti i očuvanosti.

Povijest upravljanja zaštićenim područjima seže u 19.st. kada su u Latinskoj Americi, Australiji i Europi osnovani prvi nacionalni parkovi. 1872. godine osnovan je Yellowstone u SAD-u, prvi nacionalni park. Nakon njega slijede osnivanja Grand Canyona, Rocky Mountains i ostalih. U Australiji su prva područja stavljena pod zaštitu već 1866. godine (Blue Mountain). 1885. godine u Kanadi je osnovan nacionalni park Bow Valley (Banff). U Europi je prvo zaštićeno područje bila šuma Fontenbleau u Francuskoj sredinom 19.st. U 60-im godinama 20.st.dolazi do eksplozije zaštićenih područja da bi ih do 2002. godine bilo preko 90 000. Zaštićena područja su postala nezaobilazna odredišta za milijune posjetitelja.

Od početka postojanja nacionalnih parkova upravljanje njima bilo je snažno usmjereno na izgradnju infrastrukture pogodne posjećivanju. Upravljanje bi trebalo biti temeljeno na međunarodno priznatim vrijednostima, načelima i ciljevima (NATURA 2000). Svrha očuvanja prirodnih područja prvenstveno je bila zaštititi područja različitih kategorija, sa svrhom očuvanja predjela osobite atraktivnosti u prirodnom stanju. Koncept nacionalnog parka u SAD-u već u 19.st. bilo je izuzimanje svih djelatnosti koje koriste prirodne resurse, a dopuštanje onih radi odmora, rekreacije i estetskoga doživljavanja – takva su područja od opće nacionalne važnosti a služe i u edukacijske svrhe. (Martinić, 2010:14)

Pojam nacionalnog parka prvi put definira se Londonskom konvencijom 1933.godine, te ista nacionalnim parkom smatra područje koje se stavlja pod javnu upravu, izdvaja radi zaštite te unapređenja estetskih, geoloških, historijskih i znanstvenih interesa, a služi za rekreaciju i odmor. Privredna djelatnost i iskorištavanje prirodnih resursa bili su zabranjeni, osim uz kontrolu uprave parka. Washingtonska definicija iz 1940.

dopunjuje Konvenciju s potrebom očuvanja prirodnih pejzažnih vrijednosti, kao i flore i faune od nacionalnog značenja. 1962. godine u Seattleu održana je Prva svjetska konferencija o nacionalnim parkovima, a dvije godine ranije, 1960., u Ateni je osnovana IUCN⁵ - Međunarodna organizacija za zaštitu prirode. Na konferenciji u Seattleu odlučeno je da su privredna djelatnost i iskorištavanje prirodnih resursa zabranjeni, osim uz kontrolu uprave parka. Jedina dopuštena privredna aktivnost u nacionalnom parku bila je turizam.

Na zasjedanju IUCN-a u New Delhiju 1969. godine određeno je da najmanja površina nacionalnog parka (u nastavku NP) mora biti 2000 ha, od čeka minimalno 1000 ha mora biti potpuno zaštićeno. U NP prvenstveno je cilj očuvanje ekoloških sustava i njegova interpretacija te dostupnost čovjeku, a u sustav nacionalnih parkova ne ulaze područja znanstvenih rezervata, specijalnih rezervata i područja na kojima rekreacija ima prednost pred održavanjem ekoloških sustava. Sve rekreativne vrijednosti koje bi mogle štetiti strogo zaštićenom području i poremetiti biološku ravnotežu moraju biti isključene iz nacionalnog parka. (Martinić, 2010:16)

U Republici Hrvatskoj prvi koraci prema cjelovitoj zaštiti nekoga područja vezani su za Plitvička jezera (1928.godine zaštićenim područjem proglašen je prostor Plitvičkih jezera, Bijelih stijene i Štirovače). 1946. godine osnovan je Zemaljski zavod za zaštitu prirodnih rijetkosti (današnji Državni zavod za zaštitu prirode). 1949. godine donesen je Zakon o proglašenju nacionalnih parkova Plitvička jezera i Paklenica – to su prvi moderni nacionalni parkovi u Hrvatskoj. 1960. godine donesen je Zakon o zaštiti prirode, u kojem je istaknuta važnost cjelokupne zaštite prirode. 2003. godine donosi se proširenje zakona – uvodi se plan upravljanja kao ključni dokument dugoročnoga uređenja funkcija i djelatnosti u zaštićenim područjima, regionalni park kao nova kategorija zaštićenog područja, te čuvari prirode (rendžeri).

Sukladno važećem Zakonu o zaštiti prirode, zaštićene prirodne vrijednosti razvrstavaju se u razrede međunarodnog, državnog i lokalnog značenja, a provođenje zaštite se osigurava mjerama za očuvanje biološke i krajobrazne raznolikosti te zaštitom prirodnih vrijednosti. Zakon o zaštiti prirode utvrđuje devet kategorija zaštite područja, ciljeve njihove zaštite i način upravljanja. Sva zaštićena područja upisuju se u Upisnik zaštićenih prirodnih vrijednosti pri nadležnom

⁵ *International Union for Conservation of Nature*

ministarstvu. U RH ukupno je zaštićeno 459 prirodno vrijednih područja, u 9 kategorija (prema stanju iz lipnja 2008.)

Slika 1. Broj i površina zaštićenih područja RH u 2012. godini

Kategorija zaštite	Broj zaštićenih područja	Kopneni dio (ha)	Morski dio (ha)	Ukupno (ha)
Strogi rezervat	2	2 395,35	0	2 395,35
Nacionalni park	8	73 566,77	21 905,59	95 472,36
Posebni rezervat	80	32 094,66	12 007,38	44 102,04
Park prirode	11	401 754,64	17 866,99	419 621,63
Regionalni park	2	102 791,82	0	102 791,82
Spomenik prirode	85	190,42	0	190,42
Značajni krajobraz	85	123 306,10	8 988,43	132 294,54
Park šuma	33	3 270,09	0	3 270,09
Spomenik <u>parkovne</u> arhitekture	127	937,70	0	937,70
Dijelovi unutar većih zaštićenih područja		57 856,70	429,00	58 285,70
UKUPNO	433	682 450,85	60 339,39	742 790,24
Udio zaštićenih područja u površini RH (%):		7,8 %	0,7 %	8,5 %

Izvor: Agencija za zaštitu okoliša, dostupno na: <http://www.azo.hr/UEEADostavljeni>, 10.06.2013.

U razumijevanju koncepta upravljanja zaštićenim područjima uobičajeno se polazi od matrice ciljeva upravljanja definiranih od strane IUCN-a. IUCN je za svaku kategoriju zaštićenoga područja izradio pregled upravljačkih ciljeva, koje je razvrstao po stupnjevima prikladnosti za pojedinu kategoriju zaštite. Ciljevi su: znanstveno istraživanje, zaštita divljine, očuvanje biološke raznovrsnosti gena i vrsta, održavanje usluga okoliša, zaštita posebnih prirodnih i kulturnih vrijednosti i karakteristika, turizam i rekreacija, edukacija, održivo korištenje resursa iz prirodnih ekosustava, održavanje kulturnih i tradicijskih značajki. Vidljivo je da se kao ciljevi upravljanja u svakoj zaštićenoj kategoriji javljaju različiti oblici i intenziteti turističke djelatnosti i rekreacije. Smjernice za vrednovanje i planiranje zaštićenih područja u RH djelomično su sadržane u Strategiji prostornog uređenja RH (1997), i Programu prostornog uređenja RH (1999). (Martinić, 2010:42)

2.2. Planiranje zaštićenih područja

Širom su svijeta danas prisutni različiti oblici planiranja zaštićenih područja. Ključno je pitanje u planiranju kako definirati i odabrati najpovoljniju strategiju upravljanja raspoloživim resursima koje će ujedno zadovoljiti gospodarske i ekološke kriterije razvoja. Prilikom donošenja odluka o zaštiti treba odgovoriti na ključna pitanja i to: koje koristi ima društvo od zaštićenih područja, koliki je značaj tih koristi, koja područja treba zaštititi, koliki je iznos financijskih sredstava koja se ulažu u zaštićena područja i kako se može opravdati ta ulaganja, kakve odluke treba donijeti radi uravnoteženja korištenja i zaštite prirodnih resursa. Kod planiranja treba imati u vidu ekonomska vrednovanja: opravdanost proglašenja zaštićenih područja, način izračunavanja koristi i troškova koji su uključeni u osnivanje i upravljanje zaštićenim područjima, mogućnosti povećanja koristi koja ta područja pružaju nacionalnom i lokalnom stanovništvu. (Martinić, 2010: 82)

U Hrvatskoj su na snazi različiti dokumenti zaštite prirode kojima se postavljaju ciljevi s obzirom na opseg i vrstu zaštićenih područja. Tako *Nacionalna strategija i akcijski plan zaštite biološke i krajobrazne raznolikosti Republike Hrvatske* (NSAP), čini važnu sastavnicu nacionalnog programa planiranja zaštićenih područja. Uz NSAP u Hrvatskoj je ključni dokument za planiranje zaštićenih područja *Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske*. Tim se dokumentima postavljaju ciljevi s obzirom na opseg i vrstu zaštićenih područja od nacionalnog interesa i značenja. (Martinić, 2010: 84)

Opća shema planiranja procesa zaštite prirode koju su razvili stručnjaci u WCMC-u⁶, je sljedeća:

1. Konceptcija: u ovoj fazi pojedinac ili skupina razvija ideju u smislu 'ovo područje je vrijedno zaštite'. U toj fazi važnu ulogu imaju istraživanja i djelatnosti nevladinih organizacija. Prije početka njena ostvarivanja ideja se može duže vremena razvijati.
2. Promocija: u toj fazi projekt uistinu započinje i to onda kada predlagači projekta počnu s javnom promocijom svojih ideja. U toj fazi potrebno je uvjeriti domaće stanovništvo, lokalne vlasti, državne institucije i različite organizacije

⁶ WCMC – eng. World Conservation Monitoring Centre (Svjetski centar za praćenje stanja prirode i okoliša)

da je dotično područje uistinu vrijedno zaštite. Za nastavak projekta potrebno je sakupiti kritičnu masu institucionalne potpore, za što je ponekad nužno upotrijebiti metode lobiranja⁷. Važna je potpora stručnih institucija, udruga, međunarodnih organizacija i medija.

3. Formulacija: faza koja započinje kada se odredi odgovornost za izradu projekta, a različiti sudionici započnu s procesom koordinacije i planiranja. Ova faza zahtijeva stanovito minimalno financiranje. Formulacija zahtijeva sakupljanje i sintezu podataka te pripremu prijedloga projekta koji mora opravdavati financiranje i proglašavanje područja. Faza formulacije često se zaključuje prihvaćanjem stručnoga obrazloženja zaštite odnosno studije opravdanosti i izvodivosti proglašavanja novog područja. Iz takvih podloga izvodi se akt o proglašenju.
4. Početak izvedbe: u mnogim primjerima izvođenje projekata započinje pilot projektima koji traju usporedno s formulacijom samih projekata. Njihovi rezultati služe za provjeravanje i promociju pojedinih rješenja te poboljšavanje plana.
5. Izvedba: sama izvedba projekta često počinje djelomično već u pripremnim fazama (odnosi s javnošću, ekološka izobrazba, prilagođeno upravljanje prirodnim resursima). Inače, izvedba je obično podijeljena u dvije podfaze: izrada plana upravljanja i izvedba tog plana s postupcima i investicijama.
6. Analiza i ocjena: to je zaključna faza koja obuhvaća analizu obavljenog posla, postizanja ciljeva, koristi i dobivenih iskustava. Predstavlja temelj za nove koncepte. Ocjenjivanje je potrebno obavljati periodično i to kao monitoring izvedbe akcijskih planova sa svrhom njihove prilagodbe novim okolnostima. Da bi se to omogućilo potrebno je ugraditi proces i indikatore monitoringa u projekt uspostave zaštićenog područja već u njegovim početnim fazama. (Martinić, 2010: 87)

⁷ Lobiranje - način zastupanja interesa u politici, u izvršnoj i zakonodavnoj vlasti te utjecaj kroz osobne kontakte na javno mnijenje preko medija.

2.2.2. Ključni kriteriji planiranja

Kriteriji obuhvata i sadržaja područja u procesu planiranja u najužoj su vezi s ocjenom biološke raznolikosti i krajobraznih kvaliteta područja. Kriterij veličine područja u procesu planiranja najosjetljiviji je njegov dio, a za konačno određenje veličine i granica važni su: veličina državnog teritorija i postojeća mreža zaštićenih područja; geomorfološki izgled, naseljenost i socio-ekonomsko stanje u području planirane zaštite; postojeći resursi i aktualni načini njihova korištenja; procjena efekata uspostave zaštićenog područja obzirom na gubitke i ograničenja u korištenju prostora i dobara te obzirom na opće i izravne koristi od uspostave; ocjena ugrožavajućih činitelja, načina i sredstava za njihovo ublažavanje; procjena mogućnosti i dinamike razvoja dopuštenih i prihvatljivih djelatnosti, obzirom na naseljenost i mrežu prometnica; ocjenu mogućnosti i troškova učinkovitog upravljanja. (Martinić, 2010: 90)

U kriterijima za upis zaštićenog područja na UNESCO-ov popis svjetske baštine ne ističe se kao uvjet veličina kandidiranog područja, ali se navodi kako ono mora imati dovoljnu veličinu/površinu i mora sadržavati sve neophodne elemente koji prikazuju ključne aspekte procesa koji su bitni za dugoročnu zaštitu ekoloških sustava i pripadajuću biološku raznolikost. Također se navodi da granice takvog područja moraju biti prostorno tako određene da osiguravaju dostatan prostor za sve zahtjeve staništa, vrsta, procesa i fenomena te moraju osiguravati zaštitu područja od izravnih utjecaja ljudskih djelatnosti ili utjecaja od korištenja prirodnih resursa na granicama zaštićenog područja tj. moraju se uspostaviti prijelazne, 'tranzicijske' ili tampon zone. (Martinić, 2010: 92)

Važnost kvalitetnog upravljanja zaštićenog područja danas postaje ključnom mjerom društvene odgovornosti i jamstva za ekološku, socijalnu i ekonomsku održivost zaštićenih područja. Stoga kao jamstvo dugoročno učinkovitog ostvarivanja namjene zaštićeno područje treba imati plan upravljanja ili jasne naznake da je izrada takvog plana u tijeku; područje mora biti upravljano kroz pravna ili druga učinkovita sredstva; odgovornost za upravljanje mora biti provedena sa što više moguće razine vlasti; u provedbi upravljanja nužno je stvoriti partnerstvo s lokalnim zajednicama; planiranje i upravljanje mora biti integrirano unutar regionalnog planiranja i odražavati politiku usvojenu za šire područje. (Martinić, 2010: 93)

PAN Parks⁸ je najpoznatiji 'brand' u smislu standarda upravljanja i razvoja održivog turizma (tzv. STDS – *Sustainable Tourism Development System*) u zaštićenim područjima. Ulasku u PAN Parks mrežu i dobivanje PAN Parks certifikata, što uključuje i pravo korištenja branda i loga, prethodi vrlo opsežna verifikacija i ispunjavanje složenih zahtjeva u području: vrijednosti i očuvanja područja, standarda upravljanja, razvoj održivog turističkog razvoja, suradnje s lokalnim dionicima. Kad se jednom stekne PAN Parks oznaka, atributi parka se provjeravaju svake godine, a ponovna verifikacija obavlja se nakon 5 godina. U smislu veličine područja PAN Parks sustav nema izričitoga kriterija.

Europska unija (EU) obvezala se štiti biološku raznolikost i zaustaviti njezin gubitak u Europi do 2020. godine. Dva snažna europska propisa čine temelj politike EU kao odgovor na tu obvezu – Direktiva o pticama i Direktiva o staništima. Te direktive zajedno predstavljaju najambiciozniju inicijativu ikada pokrenutu u cilju očuvanja vrijednih staništa i vrsta diljem svih zemalja članica Europske Unije (trenutačno 28 država). U zadnjih 25 godina u Europi je uspostavljeno oko 26 000 NATURA 2000 područja koja prekrivaju više od 850 000 km² površine EU. To je najveća mreža područja očuvanja u svijetu. Zahvaljujući dvjema direktivama, države su u mogućnosti koordinirati svoje aktivnosti očuvanja prirode bez obzira na političke ili administrativne granice. Cijeli je proces znanstveno utemeljen, zakonski provediv i zasnovan na pristupu upravljanju koji uzima u obzir interese i brige ljudi.

Hrvatska će za ekološku mrežu NATURA 2000⁹ morati predložiti područja važna za očuvanje više od 250 vrsta i 70 stanišnih tipova koji se tu pojavljuju. Državni zavod za zaštitu prirode (u nastavku DZZP) ih je utvrdio na oko 1000 područja i u tijeku su javne konzultacije tog prijedloga. Zahvaljujući zadivljujućem bogatstvu i raznolikosti divljih vrsta te posebno velikom broju biljnih vrsta, Hrvatska je jedna od triju europskih zemalja s najvećom biljnom raznolikošću. Mnoge vrste, poput biokovskog zvonca, postoje samo ovdje. Rijetki sisavci, među kojima se ističu ris, vuk i medvjed; brojni gmazovi i vodozemci; više od 65 posto svih poznatih vrsta riba u Sredozemlju, te više od 230 vrsta ptica, ili gotovo polovina svih ptica u Europi, obitavaju u Hrvatskoj. Upravo je zato hrvatska kockica veoma važna i dobro došla u europsku slagalicu

⁸ eng. *Protected Area Network* (PAN) – mreža europskih parkova s posebnim standardima upravljanja, poznato i kao 'zlatni standard'

⁹ Europska ekološka mreža osnovana 1992 za potrebe zaštite područja prirode u Europskoj Uniji

ekološke mreže NATURA 2000. Republika Hrvatska ima obvezu provedbe Direktive o pticama te Direktive o staništima na svom teritoriju. Velik dio odredbi ovih Direktiva već je prenet u Zakon o zaštiti prirode (NN 70/05). Kao i druge zemlje članice Europske unije, Hrvatska će za ekološku mrežu NATURA 2000 morati predložiti područja važna za očuvanje više od 250 vrsta i 70 stanišnih tipova koji se pojavljuju na ovom području te se smatraju važnima sa stanovišta Europske unije. Odabir područja temeljen je na standardnim znanstvenim kriterijima koji se na isti način odnose na sve zemlje članice Europske unije. Taj prijedlog područja sada se, kako je već ranije spomenuto, upućuje na javne konzultacije. Uloga konzultacijskog procesa je dvostruka: s jedne strane obavještava sve potencijalno uključene te zainteresirane za mrežu NATURA 2000; što je ona te kako će funkcionirati u praksi, a s druge, daje priliku svima na koje se odnosi mogućnost davanja primjedbi te komentara na odabir područja – na primjer, ukoliko posjeduju informaciju o nalazu određene vrste ili staništa na određenom području. Po završetku konzultacijskog procesa, konačni revidirani prijedlog mreže NATURA 2000 područja bit će poslan Vladi na završno odobrenje te dostavljen Europskoj komisiji u Bruxelles.

2.3. Osnove upravljanja zaštićenim područjima

2.3.1. Glavni aspekti i načela uspješnog upravljanja

Za kvalitetno upravljanje zaštićenim područjima potrebna su specifična znanja u pogledu multidisciplinarnog vrednovanja prostora i ekonomskih aspekata upravljanja. Koncept upravljanja zaštićenim područjima uvijek je u određenoj mjeri izraz državne politike u zaštiti prirode. Ključne smjernice vezane za zaštićena područja i njihovo upravljanje redovito su sadržane u strateškim dokumentima zaštite prirode, okoliša i prostornoga uređenja te krovnim propisima usvojenima od najviših tijela državne vlasti. S druge strane, za mnoge aspekte upravljanja sugeriraju se međunarodno standardizirani modeli njegova sadržaja, organizacije i provedbe. (Martinić, 2010:107)

Uloga države u upravljanju zaštićenim područjima je nezamjenjiva. Država mora ustanoviti zakonske i ekonomske okvire unutar kojih je moguće aktivno štiti prirodne vrijednosti. Također je odgovorna za primjenu znanstvenih spoznaja na osnovi kojih treba regulirati – i u opravdanim slučajevima nametati zabrane za djelatnosti i

aktivnosti koje različito utječu na prirodu i okoliš. Država je obavezna podržati obrazovanje u području zaštite prirode i okoliša te ustanoviti sustav pozitivne stimulacije, uključujući novčane poticaje odgovarajućim subjektima kako bi oni poštovali pravila i provodili mjere očuvanja i zaštite prirode.

Integralno upravljanje prirodnim i kulturnim dobrima u mnogim je zaštićenim područjima primarni cilj i imperativ upravljanja. Taj je aspekt upravljanja najizravnije povezan s razlozima osnivanja zaštićenog područja, odnosno formiranja parkovne uprave. Upravljanje prirodnim i kulturnim dobrima podrazumijeva širok raspon aktivnosti, od vrednovanja, istraživanja i inventarizacije, preko provedbe mjera zaštite, očuvanja i poboljšanja stanja, do interpretacije, promocije, monitoringa, izvještavanja, ali i samoga prihvatljivog korištenja.

Obavljanje djelatnosti u zaštićenom području podređeno je zaštićivanju i očuvanju prirodnih vrijednosti i krajobraznih kvaliteta, no moraju, tamo gdje je to kategorijom zaštićenoga područja dopustivo, osiguravati normalan ekonomski život domaćem stanovništvu. U upravljanju zaštićenim područjem važne se mjere provode kako bi prihvatljive djelatnosti bile u što većem skladu s njegovim prirodnim, kulturnim i drugim resursima. Za dopuštene djelatnosti zahtjeva se da budu trajno provedive na razini koja ne ugrožava održivost bilo koje ekološke funkcije parka. Za turističko-rekreacijske djelatnosti infrastruktura i gradnja ravnaju se po prostornome planu koji je usklađen s planom upravljanja. Ponuda za rekreaciju posjetitelja koncentrira se – gdje god je to moguće – na već postojećim lokacijama ili tamo gdje ima najmanji utjecaj na ekološki najvrjednije prostore u zaštićenom području. U sagledavanju mogućih djelatnosti i njihova razvoja u zaštićenom području prvo se analizira dosadašnja namjena zemljišta. Pritom je ključno odrediti koliko takva uporaba dugoročno predstavlja prihvatljivo opterećenje za prirodu i okoliš. S obzirom na ocjenu stanja i stupanj promjena uslijed čovjekova utjecaja, određuju se djelatnosti koje će po sadržaju, obujmu i intenzitetu biti prihvatljive i trajno provedive u zaštićenom području. Uvjet je da sve dopuštene djelatnosti, a najčešće su to poljoprivreda, šumarstvo, turizam, lovstvo i korištenje vodnih resursa, budu dugoročno usklađene.

Vrlo važna dimenzija upravljanja svakim zaštićenim područjem odnosi se na uvjete vezane za projekte i investicije koje osiguravaju razvojne mogućnosti lokalnom

stanovništvu. S razvojnim smjernicama potiče se održivi razvoj prilagođen značajkama i prirodnim vrijednostima zaštićenoga područja.

Razvoj turizma, osiguranje svih pretpostavki i uvjeta za posjećivanje i omogućavanje ponude u zaštićenom području jedna je od središnjih zadaća u upravljanju zaštićenim područjem. Realizacija posjećivanja uključuje parkovno osoblje iz svih službi: prihvata posjetitelja i transfera, nadzora i osiguranja, tumačenja (interpretacije) i vođenja, istraživanja, upravljanja prirodnim resursima i dr. U nekim slučajevima za parkovnu upravu to znači i usku suradnju s koncesionarima u čijoj je nadležnosti organiziranje specifične parkovne ponude: smještaja, ugostiteljske ponude, izleta, rekreacije i dr.

Razlozi zbog kojih građani odabiru posjet nekomu zaštićenom području raznovrsni su i mnogobrojni. Provedena istraživanja pokazuju da je jedan od snažnih motiva posjećivanja želja za odmorom i rekreacijom u jedinstvenom prirodnom okolišu. Pritom se upravo pravila i ograničenja vezana za boravak u zaštićenom području, uz prirodne atrakcije, smatraju posebnošću i prednošću takva boravka u odnosu na posjet i boravak u drugim, nezaštićenim područjima.

Posjećivanje zaštićenog područja mora biti u skladu s režimom zaštite i razvojem djelatnosti. Oblici posjećivanja i doživljavanja zaštićenoga područja mogu se razlikovati, a neki od mogućih su: izletništvo, kampiranje, pješaćenje, planinarenje, rekreacijski ribolov, ronjenje, skijaško trčanje, kupanje, vožnja čamcem itd.

S pozicije parkovne uprave, kad god je to prihvatljivo, u posjećivanje zaštićenoga područja nastoji se uklopiti ekološka edukacija posjetitelja. Posjetiteljima zaštićenoga područja mora se dati mogućnost doživljavanja područja tako da oni jednako razumiju i uvažavaju prirodne vrijednosti i procese, ali i kulturne značajke u zaštićenom području i izvan njega. Cjelovito doživljavanje zaštićenoga područja parkovne uprave postižu organiziranim sustavom posjećivanja. Ovakvim se sustavom osigurava da se na razini prihvatljivoga kapaciteta prostora sustavnim slijedom u obilaženju obuhvati većina ključnih lokacija u parku (npr. centar za posjetitelje, izložbe, vidikovci, špilje, slapovi, izvori i dr.). Glavne su karakteristike organiziranoga sustava posjećivanja brižljivo planirani itinerari, programirano trajanje posjeta pojedinomu lokalitetu i sigurnosne mjere. Najbolji se rezultati postižu ako se

organizirani sustav posjećivanja kombinira s internim parkovnim prometnim sustavom.

Moderni koncepti posjećivanja zaštićenih područja oslanjaju se na širom svijeta prepoznatljivu parkovnu infrastrukturu. Tako se za posjetitelje zaštićenog područja uređuju standardizirani informacijski servisi koje čini sustav odgovarajućih oznaka, informativnih tabli i obavijesti (brošure i sl.). To bi trebalo svakomu posjetitelju pri samomu ulazu u zaštićeno područje omogućiti prostornu orijentaciju, uputiti ga u sigurnosna i ostala parkovna pravila te predstaviti opću i specifičnu ponudu parka. Danas je poželjno da svako zaštićeno područje ima recepciju za posjetitelje ili posjetiteljsko-informacijski centar u kojemu se posjetiteljima na jednome mjestu, kroz davanje informacija, kroz izložbe, projekcije filmova i predavanja, predstavlja zaštićeno područje. Naglasak je na informiranju o posebnostima područja, ali i mogućnostima i uvjetima njegova doživljavanja. Također mora biti predstavljena turističko-rekreacijska ponuda područja i njegova bližega okruženja, s naglaskom na rekreacijske mogućnosti, turističko-ugostiteljsku ponudu, ali i prirodne, kulturne i druge znamenitosti. (Martinić, 2010: 110)

2.3.2. Plan upravljanja

Odlike su korektno definiranih ciljeva plana upravljanja da su precizni i specifični; dostižni i realni; vremenski precizno određeni; mjerljivi; odražavaju svrhu, važnost i iznimne vrijednosti parka; definiraju željene rezultate; korektno su obrazloženi i rangirani po važnosti.

Planom upravljanja parkom utvrđuje se misija parka. Od plana se očekuje obrada općenite filozofije upravljanja te prikaz strategije za postizanje ciljeva upravljanja parkom u razdoblju od 5 ili 10 godina. Njime se prikazuje koji je stupanj suglasnosti postignut u pogledu ciljeva i zadataka koje žele ostvariti uprava, drugi vlasnici zemljišta i korisnici parka.

Sam proces planiranja sastoji se od formiranja projektnog tima, analize ciljeva koje park želi postići, utvrđivanja rokova za izvršenje zadataka, upućivanja poziva javnosti na uključivanje, te ishoda odobrenja plana od strane ravnatelja.

Elementi plana:

1. Kratak opis parka – ukratko se opisuje važnost i svrha samoga parka, uključujući postojeće mogućnosti rekreacije, vrste prirodnih vrijednosti i objekata ili izložaka, te prirodna i kulturna bogatstva koja se štite unutar granica parka. Kratki uvodni pregled treba obuhvatiti ključne činjenice, kao što su zakonski okvir, trendovi posjećenosti, te odnosi s vlasnicima zemljišta, kada to nije uprava. Kratak opis postojećeg stanja obuhvaća postojeće objekte, trenutne aktivnosti i održavanje, broj zaposlenih, djelatnosti koje obavljaju drugi korisnici parka i usluge koje nude koncesionari. Dio je ovog opisa i sažeti opis zemljopisnog smještaja parka u državi i regiji te opis najbliže lokalne zajednice s kartom u odgovarajućem mjerilu na kojoj su prikazane granice parka, odnos s prirodnom okolinom, glavne autoceste i pristupne ceste te svi sadržaji i objekti.
2. Željeno buduće stanje – središnji dio plana upravljanja kojim se predviđaju moguće potrebe i stanja parka za razdoblje od najmanje 5 godina. Iskazuje se u obliku pojedinačnih ciljeva ispunjavanja misije parka. Svaki opis predloženih novih objekata ili aktivnosti treba biti kratko naznačen u uvodnom dijelu plana, a detaljnije razrađen u posebnim tematskim poglavljima plana.
3. Posjećenost – posjetitelji su element plana upravljanja i bitni su kada se donose odluke o pitanjima dojma koji se želi steći i aktivnosti, odnosno razini posjećenosti koja se želi postići. Strategije posjećenosti bave se, po potrebi, temama kao što su prihvatni kapacitet, pristupačnost i rute, informacije, rekreacijske aktivnosti, usluge za posjetitelje, potrebni objekti te zone upravljanja za posebne namjene ili zaštitu resursa. Opisuju se postojeće aktivnosti za posjetitelje koje se trebaju proširiti, obustaviti ili prebaciti na koncesionare, te nove aktivnosti koje treba pokrenuti. Odgovarajuće korištenje objekata i njihovi kapaciteti utvrđuju se u ovom dijelu plana temeljem dojma koji se želi postići o parku, ograničenjem korištenja resursa, sigurnosnih pitanja te utjecaja na okoliš.
4. Stručno vođenje i edukacija – dojmovi posjetitelja o parku pojačavaju se programima stručnog vođenja parkom i izložbama kojima se objašnjavaju značajke, elementi i vrijednosti parka. Svaki park ima određeni povijesni kontekst u svojoj okolini, a brojni parkovi sadrže kulturna bogatstva pogodna

za obnovu i pokazivanje. I prirodna bogatstva, kao što su životinjski svijet, flora, geološke formacije, fosili i drugo pogodni su kao teme stručnoga vođenja u parkovima. Izložbe i edukacijski programi mogu se obogatiti stručnim vođenjem i objašnjavanjem regionalno važnih prirodnih i kulturnih bogatstava u parku. U nekim slučajevima stalno postavljeni izložci su najučinkovitiji način davanja stručnih informacija. Stručno vođenje parkom i obrazovanje posjetitelja oslanja se na različite medije, ali je najuspješnije kada to radi osoblje parka s velikim znanjem. Posebni programi ekološke edukacije i stručnog vođenja koje nudi osoblje parka mogu se dopuniti radom dobrovoljaca iz društava prijatelja prirode, povijesnih udruga, ili regionalnih akademskih institucija.

5. Upravljanje resursima – ciljevi su planovi i projekti koji su potrebni za očuvanje i održanje prirodnih i kulturnih bogatstava parka. Svrha parka određuje što se smatra bitnijim i koji će biti redosljed prezentacije resursa. Problemi vezani uz resurse proizlaze iz katastra prezentacije resursa koji, kao minimum, trebaju sadržavati općenite topografske i geološke opise, zatim katastar prirodnih bogatstava, uključujući močvare i priobalne elemente, područja izložena potapanju, izvore pitke vode, katastre flore i životinjskog svijeta, katastar važnih kulturnih bogatstava, katastar tala, te ocjenu kvaliteta zraka i vode. Ovi katastri pomažu također u stručnom vođenju parka i trebaju biti sastavni elementi plana.
6. Analiza objekata i opći razvoj: ovo poglavlje plana govori o postojećim objektima u parku s kratkim opisom sadašnjeg stanja, njihovoj prikladnosti i budućim potrebama. Također se ukazuje na objekte koje treba osigurati u budućnosti kako bi se provele preporuke iz petogodišnjeg plana upravljanja. Neophodno je naglasiti važnost korištenja i obnove postojećih objekata i drugih poboljšanja. Ovdje se opisuje lokacija, kapaciteti i funkcije parkovnih objekata koji se namjeravaju izgraditi, adaptirati ili ukloniti. Raspravlja se o odlukama vezanima uz projekt odnosno izgradnju na danoj lokaciji te o utjecaju parka na resurse, o trendovima korištenja, pogodnosti lokacije, štednji energije, zahtjevima za održavanje, te utjecaju koji će sve planirane aktivnosti imati na dojam posjetitelja i posjećenost parka.
7. Rad parka: u ovom poglavlju se opisuje intenzitet postojećih i predloženih budućih aktivnosti, uključujući potrebno održavanje i opremljenost čime se

osigurava dobra usluga posjetiteljima i štite resursi parka. Objašnjavaju se sve izmjene i važnost usluga informiranja koje se pružaju posjetiteljima, stručnog vodstva parkom, sigurnosti posjetitelja ili planova za spašavanje, provedbe zakona i koncesija neophodnih da bi park ispunio svoju misiju. Navodi se potreban broj zaposlenih za ove aktivnosti te se prikazuje svako radno mjesto u organizacijskoj shemi. Pritom se navodi stručna oprema ili obuka koja se zahtijeva za pojedino radno mjesto. U ovom se dijelu plana također daje kratki opis i obrazloženje ograničenja korištenja parka, posebnih zona upravljanja, ugovora za stručne usluge, te sporazuma s drugim agencijama o zajedničkom djelovanju.

8. Predložene aktivnosti: posebne aktivnosti za provedbu predloženih promjena navedenih u prethodnim poglavljima plana ovdje se navode prema njihovim prioritetima za ostvarenje ciljeva parka. Ovaj prikaz ne mora sadržavati sve projektne detalje, ali treba biti dovoljno podroban da pokaže izvodljivost i opravdanost aktivnosti. (Martinić, 2010: 158)

2.4. Turistička funkcija zaštićenih područja

Prirodna i kulturna baština neke zemlje najveće je blago kojim ona raspolaže. Zaštićena područja, nacionalni parkovi i ostale prirodne te kulturne vrijednosti istaknuti su predstavnici toga blaga.

Zaštićena područja idu u red najatraktivnijih turističkih odredišta i s velikim potencijalom za razvoj kompleksne turističke ponude. U konceptu turizma zaštićena područja čine specifičan turistički proizvod koji je kombinacija različitih sadržaja, uključujući geomorfološke, klimatske i krajobrazne karakteristike prostora, lokalitete posebnih atrakcija, biološke resurse, ali i vrste transporta, vrste smještaja, specifičnu turističku infrastrukturu i specifične aktivnosti.

Prema IUCN-ovoj kategorizaciji ciljeva upravljanja zaštićenim područjima, turizam je na značajnom mjestu, odmah poslije zaštitnih funkcija upravljanja. Moderni koncept upravljanja zaštićenim područjem zahtjeva od uprave razvijanje turističkih mogućnosti koje, uz očuvanje vrijednosti područja, podržavaju dugoročni ekonomski razvoj sa, što je moguće većim uključivanjem lokalnih zajednica. Pritom se pažljivim izborom prihvatljivih oblika turističkih aktivnosti nastoje smanjiti negativni utjecaji na

zaštićena područja te povećati ekonomske koristi i zadržati posjetitelje zadovoljnima. (Martinić, 2010: 283)

Turizam je jedan od sektora s najbržim rastom. Danas predstavlja značajan izvor dohotka i zapošljavanja za mnoge zemlje u razvoju, sa sve izraženijim i rastućim oslanjanjem na prirodni okoliš. Pritom su biološki i prostorni resursi, zapravo, te atrakcije koje privlače turiste. Turizam ima potencijal kojim može na pozitivan način pridonijeti društveno – ekonomskom razvoju, ali istodobno, svojim brzim i ponekad nekontroliranim rastom, može u značajnoj mjeri prouzročiti degradaciju okoliša i pogodovati gubitku lokalnoga identiteta i tradicionalnih kultura.

Paradoksalno, veoma uspješan turizam može dovesti do degradacije prirodnog okoliša, a istrošeni prirodni resursi, više od drugih elemenata, bitno umanjuju atraktivnost turističkih lokaliteta koji većinom čine ključne brendove turističke ponude neke regije ili države. Zbog toga je bitno upravljati područjima uključujući smjernice za održiv razvoj o kojem se govori na početku ovog rada.

Iako turističko posjećivanje može imati pozitivne i negativne učinke na samo zaštićeno područje, činjenica je da prihodi ostvareni posjećivanjem ili drugim oblicima turizma u zaštićenome području uvelike mogu pridonijeti i njegovu očuvanju i razvoju. Osim toga, turistički prihodi poznatijih i popularnijih zaštićenih područja mogu biti korišteni za financiranje drugih manje atraktivnih zaštićenih područja ili onih zaštićenih područja gdje bi značajnije posjećivanje moglo ugroziti same razloge osnivanja takva područja. Posljednje se posebice odnosi na osjetljiva područja poput morskih rezervata, cretova, malih močvara i lokva i dr.

Turizam u zaštićenim područjima može poslužiti i kao značajna obrazovna mogućnost, proširujući znanja o prirodnim ekološkim sustavima i biološkim resursima te doprinosti njihovome većem uvažavanju. Druge koristi uključuju i mjere poticaja za očuvanje tradicionalnih umjetnosti i zanata, koji pridonose održivome korištenju bioloških resursa, ali i održavanju ekonomija lokalnih zajednica. (Martinić, 2010: 285)

Da bi se izbjegli rizici neprimjerenoga turističkoga korištenja zaštićenih područja, potrebno je:

- Kroz izradu plana upravljanja dugoročno definirati ciljeve zaštite, uređenja i razvoja

- Trajno detaljno i znanstveno vrednovati zaštićeno područje kako bi se odredila prava mjera mogućeg turističkog korištenja
- Odrediti prihvatni kapacitet prostora u smislu najveće opterećenosti u sezoni i izvan nje, uvažavajući ukupno ekološko stanje područja, vremenske prilike i klimatske uvjete
- Iznalaziti odgovarajuće tipove turističkih i ugostiteljskih objekata i iste pravilno dimenzionirati i prostorno smještati
- U gradnji objekata turističko-rekreacijske namjene uvažiti načela lokalnoga tradicijskog graditeljstva
- Usklađivati zakonodavstvo iz područja turizma, poljoprivrede, prometa, graditeljstva, zaštite prirode i zaštite kulturne baštine te drugih područja kako ne bi predstavljalo ograničavajući činitelj razvoja,
- Radi uspješnijega ostvarivanja turističke funkcije, projekte u zaštićenom području razvijati i provoditi kroz multidisciplinarne odnose i partnerstvo službi i institucija u različitim područjima: edukacija, monitoring, promet, rekreacija, ugostiteljstvo i dr.
- Razvijati svijest zaposlenih u turizmu i drugim parkovnim službama, ali i turista o nužnosti razvoja turizma koji ne ugrožava druge djelatnosti – koje ne degradira, već unapređuje prostor

Ključni parametri razvoja turističke funkcije su: mjesta i itinerari posjećivanja, mogući broj posjetitelja, vrsta, broj i raspored smještajnih i uslužnih kapaciteta, mreža komunikacija i sustav internoga prometa, vrsta i raspored komunalne infrastrukture i dr.

Smjernice za razvoj održivog turizma su sljedeće:

- Uprave zaštićenih područja trebale bi osigurati takvo korištenje zaštićenih područja za turizam koje će poštovati vrijednosti svakog područja, s mjerama očuvanja njegovih prirodnih i kulturnih vrijednosti. Pri tomu je preporučljivo razvijati oblike turizma temeljene na:
 - Uvažavanju biološke raznolikosti, prirodnih i kulturnih obilježja, kakvoće vode, zraka, tla i krajolika,
 - Uvažavanju socijalnoga i kulturnog identiteta lokalnog stanovništva

- Ravnoteži između razvojnih interesa i potreba lokalnih zajednica, turističkog razvitka i očuvanja resursa i vrijednosti
 - Korištenju prihoda od turizma za poboljšanje mjera očuvanja i upravljanja zaštićenih područja i stvaranju dobrobiti za lokalne zajednice
 - Postojanju različitih tipova zaštićenih područja, i potreba da se omoguće oni oblici turizma koji su najprimjereniji ciljevima pojedinog područja i koji su usklađeni s njegovim prihvatnim kapacitetom
- Vlasti odgovorne za regionalni razvoj i prostorno planiranje trebale bi razvijati cjelovitu turističku strategiju u kojoj bi zaštićena područja samo povećavala turističku atraktivnost regije, ali ne i trpjela najveće pritiske turističkih aktivnosti. U tom bi smislu trebale biti poduzete sljedeće mjere:
- Izraditi strategiju koja uvažava većinu prirodnih i kulturnih dobara regije i usko je povezana s ocjenom prostornog i okolišnog utjecaja svakog projekta ili programa
 - Urediti registar regionalnih turističkih vrijednosti i dobara s definiranom razinom dopuštenoga korištenja od strane turista, posebno u pogledu broja posjetitelja regije i smještajnih kapaciteta
 - Definirati ulogu zaštićenog područja u razvitku turizma regije, kao i odnos s drugim turističkim atrakcijama
 - Analizirati potrebe turista i na osnovi toga promovirati široki raspon mogućnosti za posjetitelje
 - U pripremi i provedbi strategije turizma osloniti se na različite struke, pa čak i one koje trenutno nisu u prvom planu
 - Smještajni prihvatni sadržaji, pa i upravljačke ustanove trebale bi biti smještene, ako je moguće, izvan zaštićenih područja, čime bi se ojačao potencijal područja
- Uprave zaštićenih područja trebale bi omogućiti primjereni odabir na povećani interes javnosti za boravak u takvim područjima. U kontekstu zaštite i upravljanja trebalo bi za svako zaštićeno područje, u partnerstvu s ukupnim turističkim sektorom i lokalnom zajednicama razviti koncept za održivi turizam, čiji je ključni dio akcijski plan za održiv turizam. Takav plan ima sljedeće sastavnice:

- Zaštita područja – skup propisa koji su usklađeni s ciljevima i funkcijom područja, a odnose se na sadržaj, obujam i intenzitet, odnosno režim pojedine turističke aktivnosti u smislu zabrane i ograničenja u izvođenju pojedinih aktivnosti uključujući i broj i ponašanje posjetitelja
- Kontrolu obujma i intenziteta – ovisno o prihvatnom kapacitetu područja, sve aktivnosti trebale bi biti raspoređene u vremenu i prostoru
- Prijem posjetitelja, informacije i poduka – organizacija prijema mora se temeljiti na detaljnom poznavanju različitih tipova turista i njihovih raznovrsnih motiva i očekivanja. U prihvatu posjetitelja treba imati na umu različitost potreba i kultura potrebnih u odnosima s posjetiteljima. Uprave zaštićenih područja trebaju razviti široke mogućnosti rekreacijskih i edukacijskih programa i sadržaja koji će biti prikladni za okoliš i ugodni za posjetitelje, pri čemu treba izbjegavati njihovo smještanje ili izvođenje u osjetljivim zonama
- Plan praćenja (monitoring) – nadzor praćenja turističkih aktivnosti, čime se omogućuju pravodobne promjene vezane za očekivanja javnosti i posjetitelja, poticanje i provođenje istraživačkih projekata radi sustavnog ocjenjivanja pojava koje imaju utjecaj na staništa i vrste, kako bi se pravodobno mogle poduzeti mjere potrebne za sprječavanje ili izbjegavanje negativnih pojava
- Suradnja i povezivanje – izmjena informacija i podjela iskustava s upraviteljima drugih zaštićenih područja, trajni dijalog s partnerima uključenima u turističke projekte i provedba međusobno dogovorenih rješenja.

3. TEORIJSKO – METODOLOŠKE OSNOVE INTERPRETACIJE BAŠTINE

U prethodnom poglavlju izneseni su glavni elementi upravljanja prirodnom baštinom, važnost planiranja održivog razvoja, te smjernice za kvalitetan pristup upravljanju. Kao jedna od najbitnijih funkcija upravljanja izdvaja se interpretacija, kojoj je posvećeno sljedeće poglavlje. Važnost interpretacije očituje se u kompleksnom procesu upravljanja u kojem ona generira odnos između publike i baštine, komunicira baštinske vrijednosti, provokacijom postiže razumijevanje publike o značenju baštine, utječe na duljinu boravka posjetitelja, utječe na ekonomsku aktivnost, generira dohodak koji je između ostalog potreban za primarnu funkciju upravljanja – zaštitu.

3.1. Načela interpretacije

3.1.1. Korijeni i definicije te osnovna načela interpretacije

Interpretacija, kao jedna od najbitnijih funkcija upravljanja baštinom, sve više u današnje vrijeme dobiva na važnosti u odnosu na prirodnu i kulturnu baštinu, pa se tako i znanstvene i strukovne discipline sve više bave njenim teorijskim i metodološkim osnovama. Interpretaciju su definirali brojni teoretičari, a prvi među njima bio je Enos Mills (1870-1922) koji je u svojoj knjizi 'Avanture vodiča u parku prirode i eseji o interpretaciji' (eng. *'The Adventures of a Nature Guide and Essays of Interpretation'*) (1920) iznio različita iskustva vođenja različitih grupa u području Longs Peak država, Colorado, SAD. E. Mills je bio američki prirodoslovac i zemljoposjednik. Nakon oboljenja od tuberkuloze, najprije je sam prošao mnogo puta staze Longs Peaka, kojima je kasnije još više puta vodio posjetitelje. Njegova ljubav prema prirodi odražava se i u osnivanju škole *'Nature guide school'* u Coloradu, SAD. Mnogi ga smatraju začetnikom interpretacije, te je bio inspiracija mnogim svojim nasljednicima u formiranju interpretacije kao funkcije upravljanja u zaštićenim područjima. E. Mills je imao i značajnu ulogu u osnivanju nacionalnog parka Stijenjak (eng. Rocky Mountains), te u unapređivanju sustava nacionalnih parkova u SAD-u. U narednom citatu iz Millsove spomenute knjige, predstavljena su neka razmišljanja o potrebitom pristupu upravljanju parkom: *'Šumar će uvijek biti drvosječa, dok će upravitelj parka biti praktičan pjesnik. Dok šumar mora sjeći stabla prije nego ona budu previše zrele te njihov urod ne uspije, upravitelj parka želi da njegov gaj*

*postane slikovit i sazrio. Šumar vodi stoku na ispašu na svoje travnjake, dok upravitelj parka ima samo ljude i nestašnu djecu u svom cvijetnjaku. Parku je potreban šarm netaknute prirode, i trebao bi biti bez ružnoće, artificijelnosti i komercijalizacije.*¹⁰

Sljedeći teoretičar, kojeg nazivamo ocem interpretacije, zove se Freeman Tilden (1883-1980), a njegova literatura koristi se i danas u pristupu interpretaciji. U svojoj knjizi 'Interpretirati našu baštinu' (eng. *'Interpreting our Heritage'*), Tilden navodi i razrađuje principe interpretacije po kojima se i danas planira interpretacija. Jedna od najraširenijih definicija interpretacije je upravo F. Tildenova, i glasi: *'Interpretacija je edukacijska i rekreacijska aktivnost kojoj je svrha otkriti značenja i odnose nekog resursa, korištenjem originalnih predmeta / pojava, prema iskustvu iz prve ruke, pomoću ilustriranih medija; a ne samo puko navođenje faktografije'* (Tilden 1957.)

Nacionalno udruženje za interpretaciju (NAI), čiji je cilj povezati ljude s njihovom kulturnom i prirodnom baštinom, 2000. godine donijelo je sljedeću definiciju interpretacije: Interpretacija je komunikacijski proces koji stvara emocionalnu i intelektualnu vezu između interesa publike i svojstvenog značenja resursa¹¹. Tipovi resursa koje interpretiramo su: povijesni, prirodni, kulturni, rekreacijski, industrijski, umjetnički i dr. Informacija se interpretira tumačenjem (interpretatori), izložbom odabranih izložaka, znakovima i signalizacijom, izdavanjem publikacija, snimljenim porukama, videom i digitalnim medijima, web stranicama, radio prijenosom. Posjećivanje baštinskih lokaliteta multidisciplinarna je aktivnost, a jedna od disciplina je i turizam, te u njemu interpretacija povećava broj posjetitelja, povećava duljinu njihova boravka, povećava njihovu potrošnju, te unapređuje kvalitetu njihova doživljaja za vrijeme posjeta. Za doživljaj se brinu zaposlenici/stručnjaci za upravljanja iskustvom i upravljanja dokolicom. Interpretacija generira usmenu predaju (eng. *word of mouth*), te potiče ponovni posjet posjetitelja. NAI ima misiju inspirirati vlasti da unapređuju interpretaciju baštine kao profesiju. Omogućuje podršku svojim članovima koji su zaposleni u parkovima, javnim šumama, povijesnim lokalitetima, muzejima, centrima prirode, akvarijima, te bilo gdje gdje se nudi neformalni edukativni baštinski program – na mjestima koja ljudi posjećuju. Članovi NAI-a su

¹⁰ Mills, E. 1920: *'The Adventures of a Nature Guide and Essays of Interpretation'*, Garden City, New York

¹¹ Definicija preuzeta s

http://www.interpnet.com/nai/About/What_We_Believe/nai/_About/Mission_Vision_and_Core_Values.aspx?hkey=ef5896dc-53e4-4dbb-929e-96d45bdb1cc1

vodiči, upravitelji, stručnjaci interpretatori, dizajneri izložbi u interpretativnim centrima i centrima za posjetitelje.

Sam H. Ham (1992. godine) utemeljio je termin '*interpretacija okoliša*' (*eng. environmental interpretation*) (interpretacija okoline, ambijenta, ekosustava; ekološka interpretacija), a termin se odnosi na aktivnosti koje čine okoliš razumljivim laicima. Za S. Hama, interpretacija je različita od obrazovanja, no oni idu ruku pod ruku. Obrazovanje navodi činjenice, fokusira se na znanju, svrha mu je naučiti, a obično je postavljeno u formalnoj okolini (učionici). Interpretacija, za razliku od obrazovanja, otkriva značenje iza činjenica, fokusira se na komunikaciji, a svrha joj je provokacija. Odvija se u neformalnim okolnostima (park, muzej, zapravo bilo gdje). Kod ovakvih okolnosti bitno je da publika nije prisiljena sudjelovati, a to je najveći izazov interpretacije. Participacija publike je na volonterskoj razini, te o atraktivnosti ovisi hoće li ih privući i zaintrigirati određena metoda interpretacije. Publika nije obavezna obraćati pažnju, nema zadano vrijeme, te će otići ako joj je dosadno. Očekuje se neformalna atmosfera i neakademski pristup. Publiku motivira interes, zabava, samodokazivanje, prolaznost vremena, bolji život. Publika je aktivni igrač, a ne pasivni promatrač, te ju treba zaposliti davanjem zadataka i izazova za promišljanje i savladavanje različitih vještina. Posjetitelji se sjećaju otprilike 10% od onog što čuju, 30% od onog što pročitaju, 50% od onog što vide, te 90% od onog što učine sami. Svrha interpretacije je proširiti posjetiteljevu svijest, razumijevanje i cijenjenje nekog područja, orijentacija u tom području, poticanje promjene u posjetiteljevom ponašanju.¹²

3.1.2.Principi interpretacije

Prema F. Tildenu (Tilden, 1957: 3), interpretacija bi trebala povezati ono što se prezentira s nečim iz posjetiteljeva iskustva. Informacija nije interpretacija, interpretacija je informacija bazirana na otkrivanju značenja. Interpretacija je umijeće koje kombinira mnoge umjetnosti. Glavni smisao interpretacije nije instrukcija, već provokacija. Interpretacija bi trebala prezentirati cjelinu, a ne dio. Interpretacija namijenjena djeci ima drukčiji pristup. Tema interpretacije je koncept odnosno ideja koja ujedinjuje atrakciju i resurs u nekom području, i to je glavna misao s kojom će posjetitelj otići. Interpretacija je pričanje priče.

¹² Ham, S. 1992: Interpretacija okoliša, Fulcrum Publishing, Golden (Colorado)

Prema Svjetskoj asocijaciji za interpretaciju (NAI), faze u kojima posjetitelj doživljava interpretaciju su sljedeće:

1. Planiranje posjeta i očekivanja temeljena na dosadašnjem znanju i iskustvu
2. Odlazak na lokalitet
3. Aktivnosti na lokalitetu
4. Odlazak kući
5. Sjećanje i utisak¹³

Nadalje, NAI navodi sljedeće vrste interpretacije na lokalitetu:

1. Tumačenje interpretatora u parku
2. Vođene ture
3. Oživljena povijest (*eng. living history*) – dramatični prikazi događaja i ličnosti
4. Informativne postaje, centri za posjetitelje
5. Lutanje (*eng. roving*) – istraživanje nasumce, buđenje znatiželje
6. Multimedija – tekstualne publikacije, emitiranje, masovni mediji, posebni događaji, kampanje, rekreacijski programi¹⁴

Interpretator, osoba koja ima direktan kontakt s publikom, trebala bi biti u stanju prezentirati informaciju kvalitetno u neformalnom okruženju, kroz zabavu i ugodnu atmosferu. Kod tumačenja, treba koristiti osmijeh, ne čitati, trebalo bi prikazivati uzroke i posljedice, povezivati sa razvojem znanosti i ljudskom povijesti, upotrebljavati vizualne metafore za opisivanje kompleksnih ideja, upotrebljavati analogiju (sličnosti, usporedbe, podudarnosti), upotrebljavati hipotetske situacije, te pokušati ostvariti personaliziran pristup (fokus na individualnost).

Interpretacija treba biti relevantna životima publike. Publiku ne treba opteretiti informacijama. Postoji ograničen kapacitet upijanja informacija. Treba se fokusirati na tumačenje i razumijevanje a ne navođenje informacija.

Kod razvoja programa interpretacije potrebno je odrediti svrhu i ciljeve interpretacije, odrediti publiku i njene karakteristike, odrediti naslov i temu interpretacije, razraditi temu na nekoliko podtema koje će publika zapamtiti. Kod interpretacije potrebno je poznavati publiku, dobro poznavati lokaciju i teren, vladati faktografijom, imati glavnu

¹³ Faze interpretacije prema NAI, dostupno na <http://www.interpnet.com/nai>

¹⁴ Vrste interpretacije prema NAI, dostupno na <http://www.interpnet.com/nai>

temu kojoj vode svi zaključci. Kod interpretacije treba mudro izabrati materijale i rekvizite koji se koriste.

Šest principa interpretiranja prema Tildenu:

1. Bilo koja interpretacija koja na neki način ne povezuje sadržaj koji se prikazuje i tumači s nečim iz osobnog iskustva posjetitelja biti će sterilna. Interpretacija se mora prilagoditi interesu i iskustvu posjetitelja. Ona mora biti povezana s njihovom svakodnevicom.
2. Interpretacija je više od informacije. Ona otkriva 'zakulisne priče'. Dobra interpretacija je dobro ispričana priča.
3. Interpretacija je umjetnost. Neki ljudi su veoma daroviti, a, kao i umjetnici, mogu imati različit stil rada
4. Dobra je interpretacija provokativna i potiče ljude na razmišljanje. Ona ih ne zatrpava informacijama.
5. Interpretacija uvijek ima na umu dvije stvari: temu i posjetitelja. Interpretator uvijek misli na posjetiteljevu osobnost.
6. Interpretacija namijenjena djeci drugačija je od one namijenjene odraslima. Voditi cijelu obitelj pravi je izazov; interpretator uvijek mora misliti na razlike između roditelja i djece.¹⁵

Načela interpretacije prema *Interpret Scotland Journal*¹⁶:

- Bitan je interpretacijski plan (zašto, što, za koga, kada, kako)
- Poznavanje posjetitelja i onog što je dobro (odgovarajuće) za njih prema njihovim karakteristikama, način interpretacije prilagođen njihovim preferencijama
- Stvoriti odnos s publikom
- Ne interpretirati sve, nešto moraju posjetitelji i sami otkriti
- Svaki dio interpretacije treba govoriti jedinstvenu, jasnu poruku ili ideju
- Kod interpretacije pojedinih područja tražiti pomoć određenih stručnjaka
- Ne pretpostaviti da posjetitelji znaju puno o onome što se interpretira, ali također ne podcjenjivati njihovu inteligenciju
- Zatupljujuće i dosadno je loše u interpretaciji

¹⁵ Tilden, F. 1957: Interpretiranje naše baštine, The University of North Carolina Press, Chapel Hill

¹⁶ Interpret Scotland Journal, vol 2, 2000

- Postoji rizik od ne shvaćanja, potrebno isprobati i evaluirati interpretaciju
- Poželjno je stimulirati sva osjetila
- Postići interaktivnost kroz igre i postavljanje zadataka
- Ne propovijedati, dopustiti da svatko razmišlja svojom glavom
- Interpretirati u slojevima
- Ljudi vole priče i slagalice
- Koristiti različite multimedije
- Izbjeći tehniku 'knjige na zidu'
- Napraviti promišljanje i valorizaciju uspješnosti interpretacije
- Postići dobar dizajn ali pri tom i lako i jednostavno razumijevanje sadržaja
- Zaintrigirati posjetitelje da istraže više
- Napraviti evaluaciju programa

Planiranje interpretacije odvija se na mnogo različitih razina, od najveće regionalne razine, do najmanje razine – jedne stavke unutar nekog lokaliteta. Npr., unutar jednog parka može se izrađivati strategija razvoja parka, lokalni planovi za određeno područje parka, individualni planovi za pojedini interpretacijski centar. Kod planiranje treba razmotriti: zašto nešto želimo interpretirati, tko bi trebao biti uključen u proces interpretacije, što interpretiramo, za koga interpretiramo, koje poruke želimo odaslati interpretacijom, koji su specifični / posebni ciljevi interpretacije, koja sredstva ćemo pri interpretaciji koristiti, kako će se metoda interpretacije interpretirati (razvoj, faze), kako će se evaluirati i kako će se održavati.

3.1.4. Kreiranje interpretacijskog sadržaja

Kad jednom dođe do faze izrade i prezentacije sadržaja, koriste se razne tehnike i metode interpretacije, a jedan od najčešćih od njih je pisanje teksta, najčešće na panelima, u kombinaciji s ilustracijama. Kod pisanja treba također razviti vještinu kojom će se stvoriti kvalitetan, jasan i učinkovit interpretacijski sadržaj. Najbolji je onaj tekst koji priča priču. Kod pričanja priča koriste se kreativne tehnike. Ova razina posla zahtjeva vještinu. Vještina se stječe promišljanjem i vježbom. Način na koji bi se tekst trebao u cijelosti pisati je takav da se obraća publici u dobi od 9 do 12 godina. Na taj način dobiva se lako razumljivo štivo, pri čemu strogo treba izbjegavati znanstvene i tehnološke termine.

Također, postoji standardizirana količina riječi koja bi se trebala naći na jednom panelu. Na panelu ne bi trebalo biti više od 200 riječi. U publikacijama količina teksta ne bi trebala zauzimati više od polovice jedne stranice. Treba voditi računa o stilu pisanja, u odnosu na publiku. Tehnike koje bi bilo poželjno koristiti su sljedeće:

- Adresirati čitatelja u drugom licu (Ti)
- Koristiti aktivne a ne pasivne glagole
- Koristiti metafore i usporedbe
- Koristiti humor, ali pri tom biti oprezan do koje granice
- Postavljati pitanja i uključiti maštu posjetitelja
- Koristiti pripovijedanje u prvom licu, ili razviti lik koji će pripovijedati priču
- Pisati kratke rečenice i odlomke
- Izbjegavati žargon i stručne termine jer oni zbunjuju i odbijaju posjetitelja
- Ilustracije su često bolje od riječi
- Treba prezentirati samo jednu ideju u jednoj rečenici¹⁷

Paneli su sredstvo interpretacije koje koristi kombinaciju teksta i slika koje pričaju priču o objektu, mjestu, događaju, pojavi, predmetu i dr. Faze u izradi panela su: istraživanje i planiranje sadržaja; odabir mjesta instaliranja panela; izvori slika i ilustracija; izrada nacrt / skice; početni, pa potom završni nacrt i dizajn; finalna provjera; izrada / manufaktura; instalacija, evaluacija i na kraju održavanje.

Najbolji paneli su oni najjednostavniji. Jedan panel treba nositi jednu ili najviše dvije glavne poruke. Za više od toga postoji rizik od ignoriranja. Panel treba sadržavati maksimalno 200 riječi, te jednostavan i atraktivan dizajn. Glavnu poruku treba raslojavati na način da je dostupna svima. Istraživanja dokazuju da ljudi, gledajući panel ili oglas, prvo uočavaju naslov, zatim glavnu sliku, pa podnaslove, istaknute stavke, zatim ostale ilustracije, pa tek onda glavni tekst. Glavna misao i poruka interpretacije treba biti već u dijelovima koji se uočavaju prvi. U glavnome tekstu spominju se detalji. Panel treba imati atraktivan izgled, jer smo u par sekundi posjetitelj će odlučiti da li će ostati ili ne. Prvih par sekundi pažnje posjetitelja su od vitalne važnosti te ih treba iskoristiti za provokaciju i stimulaciju posjetiteljevih interesa.

¹⁷ A Way with Words, Environmental Interpretation Bulletin, Centre for Environmental Interpretation, 1993.

Ilustracije mogu biti fotografije, crteži, grafovi, karte.. one imaju vrlo važnu ulogu u prenošenju poruke. Ilustracije pomažu kod prezentiranja nečeg što posjetitelj ne može sam sebi predočiti, i nečeg što će se jednostavnije na ovaj način prikazati nego korištenjem teksta. Dokazano je da su crteži često bolji i učinkovitiji nego fotografije. Uvijek treba postojati jasna veza između teksta i ilustracije. Ilustracije moraju biti jasno označene i istaknute.

Karte moraju biti jasno i lako razumljive. Pri korištenju karti, ali i svih ostalih upotrijebljenih materijala, važno je imati za iste autorsko pravo (*eng. copyright*). Karte trebaju sadržavati samo stvarno potrebne informacije. Moraju biti u odgovarajućem mjerilu. Trebale bi imati jasan i lako razumljiv dizajn. Ako je moguće, bilo bi poželjno koristiti 3D kartu. Rukom crtane karte su lakše razumljive.

Nacrt i dizajn ujedanjuju tekst i ilustracije u jedinstvenu poruku. Dizajnera treba uključiti u sve faze izrade panela. Kod izrade treba odlučiti koji će se materijal koristiti. Kod provjere kvalitete panela treba vidjeti: da li odvrća pažnju, da li je izgled sadržaja logičan i lak za praćenje, da li su tekst, gramatika i pravopis točni, napraviti provjeru od strane nekog tko nije stručnjak i ne zna ništa o interpretiranom objektu. U cijenu dizajnera treba uključiti i pravo na jedan finalni ispravak nakon finalne verzije panela.

Broj tehnika izrade panela dostupan je ovisno o dizajnerskim preferencijama, budžetu i željenom životnom vijeku panela. Postoje dvije glavne metode tiskanja na materijal: digitalno tiskanje koje se izvodi na posebni papir koji se zatim ugrađuje u akrilnu ili staklenu ploču, poliester ili melamin; te tiskanje na ekranu koje se tiska direktno po površini materijala panela. Kod korištenja obje tehnike boje s vremenom izbjeljuju, traju nekoliko godina te treba izbjegavati pretjeranu izloženost sunčevoj svjetlosti.

Materijali panela koji se mogu koristiti su sljedeći:

- GRP¹⁸ - tehnika izrade je digitalni tisak, ugradnja papira na ploču. Ovaj materijal dosta je čvrst, izdržljiv i dugotrajan

¹⁸*eng. glass reinforced plastic, fiberglass*

- MELAMIN LAMINAT – tehnika izrade je tisak na smolom natopljeni papir (zbog zaštite), te ugradnja u melamin (vrsta plastike). Ovaj materijal vrlo je težak i snažan, otporan na vandalizam.
- AKRIL i POLIKARBONAT – tehnika izrade je digitalni tisak na papir koji se zatim umetne između dva akrila. Ovaj materijal je jeftin i traje kraće od GRP-a i melamina
- UREZIVANJE NA NEHRĐAJUĆI ČELIK – jednobojni uradak se fotografira te se slika kemijski ureže u čelik. Ova metoda popularna je za indikatore na vidikovcima. Kod upotrebe tinte u ovoj tehnici (npr. za naglašavanje teksta) postoji rizik od struganja boje. Također, teško je čitljivo ako se nalazi direktno na suncu, zbog reflektiranja.
- FOTOSENZIBILIZIRANI ALUMINIJ – tehnika izrade je tisak direktno na fotosenzibilizirani aluminij. Rijetko se koristi.
- PJESKARENJE NA DRVU, KAMENU I STAKLU – kod ove tehnike stvara se površina izbočenih slova i dizajna. Nije dobra metoda za detaljne slike i tekst, ali nudi zanimljive taktilne površine
- LIJEVANE OZNAKE – u bronci ili aluminiju; ovaj materijal vrlo je tvrd i skup.
- EMAJL – tekst i slike su naslikani ili štampani direktno na metalnu površinu i ona je radi zaštite emajlirana. Ovo je stara tehnika koja je originalno služila za oglašavačke panele, danas je rijetka tehnika, a i vrlo skupa. (Gross et al, 1994: 24)

Kod instalacije panela, bitno je da je on postavljen na odgovarajućem mjestu i na odgovarajući način. Orijehtacija panela treba biti takva da su u odnosu i u vidnom području promatrani objekt i sadržaj na panelu. Panel ne bi trebao biti postavljen prema jugu, zbog djelovanja sunca i UV zračenja koji mogu oštetiti panel i skratiti njegov vijek trajanja. Treba osigurati prostor ispred panela koji će biti pogodan za stajanje i zadržavanje posjetitelja. Prostor treba biti siguran i dovoljno velik.

Paneli se mogu uokviriti u drvene, metalne ili kamene okvire, mogu biti na stupu, natkrivenim strukturama ili ugrađeni u postojeći zid.

Panele treba održavati na odgovarajući način. Treba održavati čistoću površine panela, zatezati spojnice i osigurati čvrstoću konstrukcije, rezati raslinje itd.¹⁹

3.1.5. Evaluacija interpretacije

Evaluacija podrazumijeva ocjenu kvalitete interpretacije, povratnu informaciju o uspjehu postizanja zadanih ciljeva. Da bismo mogli evaluirati, moraju postojati prije postavljeni jasno definirani ciljevi interpretacije. Postoje 4 vrste ciljeva: obrazovni ciljevi (što želimo da posjetitelji nauče o lokalitetu); emocijski ciljevi (što želimo da posjetitelji osjećaju nakon posjeta); bihevioralni ciljevi (rezultat interpretacije); promocijski ciljevi (kao želimo prezentirati našu organizaciju).²⁰

Za evaluaciju postoje kvantitativne i kvalitativne metode. Kvantitativne broje i mjere stvari, a podatci su u obliku brojeva i mogu se statistički analizirati. Kvantitativne opisuju mišljenja posjetitelja, njihova ponašanja, stavove, percipiranja i osjećaje.

Tehnike evaluacije su:

- Opservacija / promatranje (npr. kako dugo se zadržavaju na pojedinim mjestima, što uočavaju ili ne uočavaju..)
- Mapiranje ponašanja (*eng. tracking*) – praćenje posjetitelja, kamo idu, kako koriste prostor, koliko vremena provedu na pojedinim mjestima.
- Upitnik – pomoću njega možemo dobiti kvantitativne i kvalitativne informacije. Može ih raditi ispitivač, ili sam posjetitelj na unaprijed pripremljenim pitanjima. U upitnicima može postojati skala ocjenjivanja, ili otvorena deskriptivna pitanja.
- Fokus grupe – grupa ljudi koja se ispituje pomoću polu-strukturiranog dubinskog intervjua. Koordinaciju u grupi predvodi stručna osoba. Cijeli razgovor se snima i kasnije analizira. Fokus grupe su na dobrovoljnoj razini.
- Kritička ocjena – odnosi se na mišljenja stručnjaka, recenzije, sustav strukovnog nagrađivanja, publicitet²¹

¹⁹ Gross, M., Trapp, S. and Zimmerman, R. (1994); Signs, Trails and Wayside Exhibits, Interpreter's Handbook Series; UW-SP Foundation Press, Inc

²⁰ Centre for Environmental Interpretation; Evaluating Interpretation, Environmental Int. 5(2), CEI, 1990

²¹ Centre for Environmental Interpretation; Evaluating Interpretation, Environmental Int. 5(2), CEI, 1990

3.2.Obrazovanje za okoliš

Termin obrazovanje za okoliš se često koristio kao sinonim za obrazovanje unutar školskog sistema, no ponekad se koristi u širem smislu, da bi predstavio sve napore za sveukupnim obrazovanjem javnosti o okolišu. Ovi napori uključuju razne tiskovne materijale, web stranice, medijske kampanje, praktično obrazovanje na otvorenom kao učenje kroz iskustvo itd.

Obrazovanje za okoliš danas postaje ključna zadaća u upravljanju svakim zaštićenim područjem, a njeno najmoćnije sredstvo u sustavu posjećivanja prirode i prirodnog okoliša je interpretacija. Kroz osmišljenu interpretaciju posjetitelji postaju aktivni sudionici, a ne samo promatrači osobitosti zaštićenih područja, pravo primjenjujući načelo sudjelovanja u obrazovanju svim svojim osjetilima.

Obrazovanje za okoliš se oslanja na kritično razmišljanje, konstruktivno rješavanje problema i efikasne vještine u donošenju odluka, te uči pojedince da ekološkom problemu pristupe sa više aspekata kako bi donijeli pravilnu odluku. Temeljni cilj odgoja za okoliš je pokušaj da pojedince i društvene grupe pouči o kompleksnosti pojma prirodnog i umjetno stvorenog okoliša, kako bi usvojili potrebna znanja, vrijednosti, načine ponašanja i praktične vještine, koje bi im omogućile da odgovorno i učinkovito sudjeluju u očuvanju i rješavanju ekoloških problema te izgrađivanju kvalitete okoliša (Deutsche UNESCO-komision, 1979:73).

Ekološki proces nije prirodna nego kulturna činjenica, fenomen senzibilnosti unutar jednog društva i institucionalne pozornosti.

Obrazovanje za okoliš bazira se na posredovanom emocionalnom doživljaju prirode a rješavanje problema na racionalnom djelovanju i tehničkom djelovanju. Temeljni smisao obrazovanja za okoliš nije u stjecanju više znanja, nego u usvajanju novih vrijednosti, etičkih načela i moralnih normi kao orijentacija i kriterija u primjeni svakovrsnih znanja u praksi. Moderno društvo raspolaže s velikom količinom znanja, ali mu nedostaje etičkih uvjerenja, tolerancije i odgovornosti.

Obrazovanje za okoliš možemo definirati kao proces učenja koje povećava znanje i svjesnost svih ljudi o životnoj sredini i promjenama koje se u njoj događaju, razvija neophodne vještine i znanja za suprotstavljanje izazovima i potiče načine ponašanja, motivira i postavlja obveze za donošenje odluka u cilju očuvanja sredine. Iz

navedenog može se zaključiti da je obrazovanje za okoliš jedna od najbitnijih stavki ekologije jer potiče odgovorno ponašanje koje je neophodno za očuvanje i poboljšanje životnog okoliša te postizanje održivog razvoja i opstanka.²²

²² Socijalna ekologija, Zagreb, Vol.5, No.3, str.293-445

4.STUDIJA SLUČAJA: STANJE I MOGUĆNOSTI INTERPRETACIJE U PARKU PRIRODE MEDVEDNICA

Nakon obrade i teorijske osnove o upravljanju i interpretaciji prirodne baštine, u sljedećem poglavlju osvrnut ćemo se na analizu upravljanja Parkom prirode Medvednica, postojećim stanjem interpretacije u parku, te prijedlozima za daljnju razradu interpretacije.

4.1. Općenito o Parku prirode Medvednica

Imati otok zelenila, mira i tišine u blizini velikog grada je rijedak dar. Planina Medvednica je oduvijek bila integralni dio života lokalnih ljudi. Prvi tragovi života čovjeka na prostoru današnjeg parka prirode sežu daleko u vrijeme neandertalaca, koji je svoje skrovište našao u špilji Veternici, podzemnoj ljepoti planine. Špilja Veternica danas, najduža špilja u sjevernoj Hrvatskoj, stanište je 16 vrsta šišmiša, i otvorena je za posjetitelje.

Prosječan posjetitelj možda misli da je biljni svijet Medvednice dosadan i siromašan u broju vrsta, osobito znajući činjenicu da je većina parka prekrivena bukovom šumom. No to nije istina. Biljni svijet Medvednice veoma je bogat, raznolik i zanimljiv. Od ukupne površine parka, koja iznosi 17 938 ha, 81% prekriveno je dobro očuvanom šumom, koja skriva više od 1 200 biljnih vrsta.

Raznolikost biljnog svijeta na Medvednici u velikoj je mjeri posljedica klimatskih i geoloških promjena nastalih kroz povijest Zemlje. Medvednica je prijelazno područje gdje se sastaju različite vrste iz različitih vegetacijskih pojaseva. Zajedno s prirodnim staništima, brojnim izvorima i potocima, umjetnim travnjacima, vinogradima, voćnjacima i plodnim poljima pridonose biološkoj raznolikosti parka.

Šume Medvednice nekoć su nastanjivali vuk, ris i medvjed, po kojem je planina i nazvana, kao i brojni ostali lokaliteti u okolici. Unatoč blizini grada od gotovo milijun stanovnika, uvjeti za razvoj iznimno bogatog i raznolikog životinjskog svijeta na Medvednici su opstali. Divlja mačka, divlja svinja, srna, lisica, kuna, zec, još uvijek su prisutni u području parka. Osobito bogatstvo u vrstama nalazi se u koloniji šišmiša, kojih je zabilježeno 21 vrsta. Oko 70 vrsta ptica gnijezdi se na Medvednici.

Duž cijelog parka, postoje dokazi o kontinuiranom ljudskom prisustvu na planini: od sakralnih objekata (npr. Kapelica majke Božje kraljice Hrvata), do dvoraca Gornja Bistra i Golubovac, te dvaju burgova Medvedgrad i Susedgrad.

Kako tradicionalno Medvednicu posjećuje mnogo posjetitelja, park je za njih priredio raznoliku ponudu: edukativne staze, info centre, edukativne programe, kao i brojne turističke atrakcije: srednjovjekovni rudnik Zrinski, ranije spomenuta špilja Veternica, centar za posjetitelje Medvedgrad.²³

4.2. Parkovi dinarskog luka

U okviru projekta 'Parkovi Dinarskog luka', WWF²⁴ je u suradnji s Europark federacijom²⁵ odabrao 16 parkova iz regije, od kojih četiri iz Hrvatske, koji su uključeni u proces dobivanja Europarkovog certifikata za održivi turizam. WWF procjenjuje da će do 2015. certifikat dobiti sedam parkova iz regije, što će im osigurati turiste veće platežne moći te će biti uvršteni na mapu parkova.

Certifikat jamči turistima 'dodanu vrijednost' - promatranje ptica ili divljih životinja, ili posebne kulturne vrijednosti. Projekt je počeo 2012. godine u siječnju, a trajat će do kraja 2014. godine. Financiraju ga Ministarstvo vanjskih poslova Norveške i MAVA²⁶ fondacija. Ciljevi su umrežavanje svih zaštićenih područja regije te izgradnja njihovih kapaciteta i edukacija zaposlenika.

Dinarski luk svojom ljepotom, geografskim položajem i biološkom raznolikošću ne zaostaje za Karpatima, Alpama ili bilo kojom drugom poznatom svjetskom eko-regijom. Zbog toga je cilj projekta razvoj brenda 'Parkovi Dinaridi', s kojim se ljudima žele otvoriti oči i ukazati im na prekrasnu bioraznolikost koja postoji u regiji.²⁷

Jedna od obaveza spajanja u Dinarski luk na samom početku bila je osnovati Forum svih dionika parka koji su na bilo koji način uključeni u posjećivanje, rad s posjetiteljima parka i općenito u turističku djelatnost. 20. lipnja 2013. godine Javna

²³ Parks Dinarides, dostupno na <http://www.discoverdinarides.com/en/croatia/medvednica?details>, 10.09.2013.

²⁴ World Wild Fund for Nature, Nezavisna svjetska organizacija za očuvanje prirode

²⁵ *Europarc federation*, nevladina organizacija

²⁶ MAVA – fondacija za očuvanje prirode

²⁷ Parks Dinarides, dostupno na <http://www.discoverdinarides.com/en/croatia/medvednica?details>, 10.09.2013.

ustanova Park prirode Medvednica (PPM) organizirala je radionicu na Medvedgradu gdje je Forum i osnovan. Na Forumu se rješavaju problemi oko odlučivanja i upravljanja elementima kao što su: neinformiranost o stanju procesa izrade Prostornog plana područja posebnih obilježja Parka prirode Medvednica, mogućnostima ekocertificiranja, zatim razvoja i promocije PPM kao jedne cjelovite destinacije, stanje derutnih objekata unutar parka koji predstavljaju opasnost za sigurnost posjetitelja. Za jesen 2013 godine zakazana je druga radionica gdje će se formirati radna tijela Foruma i krenuti sa izradom Strategije održivog turizma za zaštićeno područje.²⁸

4.3. Turistička ponuda parka

4.3.1. Pješačke staze

U svojoj ponudi, park ima raznolikost prirodne i kulturne baštine. Unutar parka nalaze se 72 pješačke staze, od čega su 4 uređene edukativne staze. Prva je poučna staza Miroslavec, geološka poučna staza, koja se nalazi između Šestinskog lagvića i Kraljičinog zdenca. Interpretacijske table na navedenoj stazi prikazuju složenu geološku povijest i građu Medvednice na razumljiv i jednostavan način s brojnim ilustracijama, kartama te stijenama "in situ". Na uvodnoj tabli prikazana je geološka karta Medvednice te trasa poučne staze, a na ostalih 6 tabli uz stazu prikazana su geološka razdoblja, te stijene koje se mogu vidjeti uz put, poput zelenog škriljavca, glinenog škriljavca, dubokomorskih vapnenaca i fosila koji se mogu naći u takvim stijenama. Opisi stijena sadrže jasne informacije o njihovoj starosti, sastavu i načinu postanka. Obilazak staze traje oko šezdesetak minuta i staza je jednosmjernog oblika. Pri kraju obilaska posjetitelj dopijeva na odmorište Kraljičin zdenac, vrelo potoka Medveščak koji ima povezanost s dalekom prošlošću grada Zagreba. Na spomenutom odmorištu nalazi se i restoran, s tipičnom planinskom ponudom jela (grah s kobasicom omiljeno je jelo posjetitelja parka). Poučnu stazu duž cijelog puta prati potok te se može čuti njegovo šumljenje što ovu stazu čini posebnijom. Duž staze također postoji nekoliko mjesta za odmor, s instaliranim klupama. Od odmorišta Kraljičin zdenac posjetitelj može odabrati povratak u Šestine, nastavak prema vrhu, ili

²⁸ Park prirode Medvednica, dostupno na http://www.pp-medvednica.hr/Medvednica_hr/Medvednica_novosti1.asp#N0500393, 10.09.2013.

povratak sa zapadne strane koji uključuje mogućnost posjeta srednjovjekovnom burgu, Medvedgradu. Lokalitet Kraljičin zdenac također je prepun legendi i povijesti. Postoji legenda o Crnoj kraljici, zloj vladarici koja je živjela u obližnjem Medvedgradu, a po kojoj je i nazvan zdenac. *Legende govore da je uvijek bila obučena u crno, uz to bila je strašno zla. Imala je gavrana koji ju je dvorio. Kad bi se naljutila ili je tko što skrivio zapovjedila je gavranu da napadne čovjeka kojeg bi on kandžama i kljunom usmrtio. Iz šale je znala gavrana napatiti na svoje dvorjane, no oni su se naučili obraniti. Pričalo se kako je svoje ljubavnike kad bi ih se zasitila bacala s kule u smrt, ili ih je pustila u kavez s veprom. Uživala je promatrajući kako vepar ubija nesretnika. Kad su Turci stigli podno Medvedgrada nitko joj nije htio pomoći zbog njenog groznog ponašanja. Zato je pozvala vruga i zaklela se: "Pukni vrag, dam ti Medvedgrad i sebe", bile su njezine riječi koje je kasnije požalila. Htjela je vruga prevariti, ali je na kraju umrla prokleta. Vrag se odazvao njenim ponudama i otjerao Turke. Tad je ona htjela prevariti vruga da poništi kletvu. Ponudila je dvanaest vjedara zlata onome tko ju triput prenese oko tvrđave. To nije nikome uspjelo zbog paklenih stupica koje je vrag postavio. Zbog toga je postala još više prokleta. Kad je umrla pretvorila se u zmijsku kraljicu, a njene podanice zmije čuvaju njeno zlato koje je sakriveno negdje u podzemnim hodnicima što vode na Kaptol, ili čak možda negdje u hodnicima na Griču.*²⁹

Sljedeća poučna staza, Šumska staza Bliznec, prva je poučna staza u Hrvatskoj koja je u potpunosti, izvedbom i sadržajima, prilagođena osobama s invaliditetom. Staza prati tok potoka Bliznec na Sljemenskoj cesti. Na stazi se nalazi 11 poučnih tabli koje educiraju o prirodnim i kulturno-povijesnim značajkama tog lokaliteta. Izrada i dizajn svake poučne table pratio je principe moderne interpretacije s ciljem da na atraktivan, razumljiv i jednostavan način ispriča zadanu temu. Duž staze postavljene su i šumske knjige koje sadrže tekstove poučnih tabli za slijepe osobe na Brailleovom pismu, kao i odmorišta s klupama. Poučna staza je s vremenom dobila još jedan sadržaj, a to je Križni put, također s tekstovima na Brailleovom pismu. Staza je duga 800 m i za njen obilazak potrebno je okvirno 15 minuta. U blizini staze, na samom početku, a ujedno i glavnom pristupu Medvednici gdje postoji cesta za motorizirane posjetitelje koja vodi ka vrhu, Sljemen; nalazi se novootvoreni info centar Bliznec.

²⁹ Portal Čarobna šuma, dostupno na <http://carobna-suma.com/2011/11/17/medvedgrad-kruna-zagreba-legend-a-o-crnoj-kraljici/>, 10.09.2013.

Info centar otvoren je 05.10.2012. a projekt je koji je financiran sredstvima EU NATURA 2000 – NIP. Također, u blizini se nalazi još jedan projekt financiran iz istog fonda Europske unije, edukativni labirint.

Treća poučna staza je 500 Horvatovih stuba. Stube su djelo Vladimira Horvata, velikog ljubitelja prirode, planinara i speleologa, koji je vlastoručno isklesao 500 stuba u ovom do tada nepristupačnom, ali prelijepom otočiću krša na Medvednici, čime je omogućio da u njemu uživaju i ostali planinari i izletnici. Pored toga uredio je za posjet špilju Medvednicu, otkrio patuljkovu špiljicu i nekoliko ponora, a na obali potočića u gustoj šumskoj hladovini ispod 500 stuba uredio lijepo izletišta s terasama, klupama za izletnike i jednom nadstrešnicom za slučaj nevremena te ga nazvao Srnec.

Posljednja poučna staza, Bistra, svojom interpretacijom upoznaje posjetitelje s prirodnim, geološkim, kulturnim te ekološkim značajkama sjevernog dijela Medvednice. Staza počinje u Gornjoj Bistri, penje se do Bistranskog sedla na n.v. 800 m, zatim spušta prema lugarnici Oštrica, te natrag prema dvorcu Oršić u Gornju Bistru. Obilazak traje 6-8 sati, ali može se proći i po kraćim etapama u više navrata. Cijela staza obilježena je putokazima i poučnim pločama koje upozoravaju i pisanom riječju ukazuju na pojedine prirodne fenomene.

4.3.2. Kulturna baština

Iznad grada, u Zagrebačkoj gori na brdu Mali Plazur nalazi se drevni grad kao kruna gradu koji se razlio u dolini. Ime mu je Medvedgrad. Podignut je na poticaj pape Inocenta IV u 13. stoljeću, a dao ga je izgraditi tadašnji biskup Filip koji je bio u dobrim odnosima s Belom IV. Oko gradnje postoji niz nedoumica, ali je sigurno da je 1254. potpuno dovršen. Izgrađen je radi obrane od Tatara na brdu Mali Plazur – na vrhu južnog obronka na izuzetno povoljnom položaju. S tog položaja se moglo nadzirati prostor od Medvednice na sjeveru do Turopolja na jugu. Medvedgrad je imao dvostruke bedeme i troje vrata. Neprijatelj je da bi ga osvojio morao proći vanjski i unutarnji zid. Za obranu su podignute i dvije kule koje nisu imale vrata u razini tla, tako da su se branitelji mogli braniti odozgo. Osim toga taktika za slamanje otpora branitelja u ono vrijeme bila je opkoliti grad i čekati da neprijatelj ostane bez zaliha vode i hrane. Međutim i za taj slučaj Medvedgrad je imao rješenje cisternu s

filtrom od krupnog i sitnog kamenja gdje se skupljala kišnica, te prostrana skladišta za hranu. Najvrjednijom se građevinom smatra oktogonalna kapelica sv. Filipa i Jakova s kamenim uglovima, rozetama i romaničkim portalom visokim 3 metra. Najzanimljivije je da Medvedgrad nikada nije poslužio obrambenoj svrsi za koju je izgrađen jer nikada nije napadnut. Jedna od pretpostavki je i da je izgrađen kako bi bio riznica za crkveno blago. Medvedgrad je otvoren za posjetitelje, a osim obilaska, u ponudi su povremena kulturna događanja (koncerti, filmski festivali), Srednjovjekovni dani na Medvednici (dvodnevni festival koji je postao velika turistička atrakcija), i ostala događanja. Medvedgrad je dostupan pješice i automobilom.

Od sakralne arhitekture vezane uz Medvednicu, treba izdvojiti Sljemensku kapelicu, malu kapelicu građenu od zelenog sljemenskog kamena, koja se nalazi na najvišem vrhu, Sljemen; zatim kapelicu sv. Jakova koja se nalazi na vrhu Velikog Plazura, na nadmorskoj visini od 869 m. Potonja je građena u klasicističkom stilu. Nekada se na tom istom mjestu nalazila molitvena drvena kapelica Sv. Barbare, koja je kasnije izgorjela u požaru. U njoj su se molili rudari koji su u srednjem vijeku radili u Rudniku Zrinski. Vjerojatno je sagrađena prije propasti Medvedgrada, što znači prije nešto više od 400 godina. Taj lokalitet i danas ima privlačnu snagu zbog estetskih razloga i vidika prema Zagrebu i Posavini. U parku se nalaze i kapelice Marija Snježna, kapelica sv. Martin, Šumarske jaslice koje se postavljaju svaki Božić uz Sljemensku lugarnicu. U području parka, nalazi se hodočasničko središte Marija Bistrica, nacionalno svetište koje godišnje bilježi oko 800.000 posjetitelja. Prema Mariji Bistrici vode brojni hodočasnički putovi iz svih okolnih većih naselja, a zagrebački hodočasnički putovi u Mariju Bisticu su zbog veličine Zagreba najfrekventniji.

Rudnik Zrinski, srednjovjekovni rudnik koji se nalazi 200 m jugozapadno od planinarskog doma Grafičar nalazi se u šumi, na visini od 830 m, Bio je to rudnik olovno-cinkove rude, po kojem je okolni prostor dobio ime Rudarski vrt. Rudnik je otvoren za posjetitelje.

Susedgrad, koji se nalazi na zapadnom dijelu Medvednice, vjerojatno je sagrađen u 13. st., kao utvrda na putu iz Slovenije u Hrvatsku, nad Savom, gdje je nekad bio brodski prijelaz.

Bliznec, vrlo je staro naselje koje je najprije pripadalo Medvedgradu, a sredinom 13. st. Bela IV ga daruje dominikancima (tada se zvao Blizna). Na potoku Bliznecu nekad je bila mlinarska kolonija gdje se vodeničarski zanat njegovao iz generacije u generaciju. Pored potoka Bliznec nalazi se lugarnica Bliznec, u kojoj je sjedište Javne ustanove Park prirode Medvednica. Ispod lugarnice Bliznec, uz nekadašnju gradsku mitnicu, sagrađena je 1898. godine pilana koja je nekoliko puta bila obnovljena, sve dok nije propala za vrijeme II svjetskog rata. Služila je za proizvodnju tačaka. Šumarija Zagreb obnovila ju je 1992. god. u obliku malog muzeja koji sadržava turbinu, dva venecijanska drvena gatera, stroj za obrezivanje piljene građe i stroj za brušenje pila, a okolicu uredila kao prostor za odmor i učenje.³⁰

4.3.3. Prirodna baština

Uz već spomenuto biljno i životinjsko carstvo parka, kojeg 81% površine čini šuma, uz geološka obilježja i vode koje se nalaze u parku, od prirodne baštine koja je uključena u turističku aktivnost treba izdvojiti špilju Veternicu, koja je 1979. godine zaštićena zakonom kao geomorfološki spomenik prirode. Ulaz u špilju se nalazi na nadmorskoj visini od 320 m. Ukupna duljina do sada istraženih kanala iznosi 7128 m, a dužina glavnog kanala iznosi 2622 m. Ukupna vertikalna razlika iznosi preko 200 metara. Za posjetitelje je uređeno prvih 380 metara špilje. Veternica je svojom duljinom peta po dužini špilja Hrvatske, a najduža u sjevernoj Hrvatskoj. Značajno je arheološko i paleontološko nalazište kao i poučni primjer krških pojava. Pozornost javnosti na tu špilju prvi puta svraća 1889. godine Dragutin Gorjanović Kramberger. Turistički uređen dio Veternice prikazuje geomorfološke fenomene koji se rijetko viđaju u klasičnim turističko uređenim špiljama: erozijski oblici zvani vrtložni lonci koji govore o nekadašnjem vodenom toku, pješćane dine zaostale od posljednjeg podzemnog toka koji je nekada izvirao iz Veternice, donju čeljust izumrlog špiljskog medvjeda (*Ursus speleus*), fosilno blato, Zdenac želja u Koncertnoj dvorani, fosile školjkaša iz roda *Pecten*, ježinaca *Clypeaster* na stropu, Kameni slap (saljev nastao cijeđenjem vode preko stijene i taloženjem sigovine) itd. Kako u cijeloj špilji, tako i u turističkom dijelu špilje hibernira ili provodi zimski san četrnaest vrsta šišmiša. Špilja Veternica nalazi se u jugozapadnom dijelu Medvednice, iznad sela Gornji Stenjevec. Udaljena je nepunih 9 km od centra Zagreba. Dobila je ime po struji vjetra koja se

³⁰ Park prirode Medvednica, dostupno na http://www.pp-medvednica.hr/Medvednica_hr/Medvednica_novosti1.asp#N0500393, 10.09.2013.

javlja na ulazu uslijed razlika u temperaturi zraka tijekom godine (stalna temperatura špilje je oko 10° C).

Pored špilje, velika prirodna atrakcija parka su šišmiši, kojih unutar parka ima 21 vrsta (14 ih živi u špilji Veternici), a sve su zakonom zaštićene. Park nudi u svojoj ponudi atrakciju pod nazivom Usvoji šišmiša, program u kojem pojedinac ili grupa mogu usvojiti vlastitog šišmiša. Plaćanjem se osigurava održavanje života šišmiša u parku, a posvajatelj dobiva diplomu, iskaznicu, dva posjeta špilji, majicu s crtežom šišmiša.³¹

4.3.4. Ostala ponuda

Osim pješačkih staza, spomenute kulturne i prirodne baštine, edukacijskih programa, još različitih aktivnosti može se naći u parku.

Mali čuvari prirode ekološka je igraonica za djecu školskog uzrasta. Program se sastoji od upoznavanja vodozemaca i gmazova na području Parka prirode Medvednica. Program uključuje istraživački rad, a ostvaruje se izradom zajedničkog projekta.

Program "Putovima neandertalca i/ili geološke baštine" nastao je s ciljem umrežavanja kulturno-turističkih destinacija i prirodnih resursa na području sjeverozapadne Hrvatske koje su sadržajem vezane na temu paleontološke i geološke baštine. Riječ je o slijedećim destinacijama: Muzej krapinskih neandertalaca, Špilja Vindija, Špilja Veternica, lokalitet Gaveznicca te fosilni ostaci Radoboja.

Biciklističke staze na Medvednici: broj biciklista u Parku prirode Medvednica raste iz dana u dan. Zato su u svibnju 2012. godine obilježene nove kružne biciklističke staze.

Biciklistima je na raspolaganju devet staza (osam kružnih i jedna transverzalna koja ih povezuje). Na terenu se mogu očitati rute preko QR kodova i saznati što se u blizini od prirodnih ili kulturnih vrijednosti može vidjeti.

³¹ Park prirode Medvednica, dostupno na http://www.pp-medvednica.hr/Medvednica_hr/Medvednica_novosti1.asp#N0500393, 10.09.2013.

Gastronomsku ponudu u parku čine različiti ugostiteljski objekti, hoteli, planinarski domovi i lugarnice.

Skijanje na Sljemeni – u zimskim mjesecima glavni grad dobiva skijališnu zonu u samoj blizini, a dostupnost automobilom do samog vrha velika je prednost ove rekreacijske aktivnosti parka. Skijaške staze i žičare smještene su na vršnom grebenu i sjevernim obroncima Medvednice. Staze započinju gotovo na samom vrhu - sljemeni planine - i nastavljaju se blago pružati vršnim grebenom na istok Bijelom livadom i strmo na sjevernu stranu Crvenim spustom. Uz Crveni spust sjevernim padinama, koristeći konfiguraciju terena, pružaju se Zeleni, Plavi i Bijeli spust. Ukupna duljina staza iznosi oko 4.000 metara. Tri skijaške žičare, 2 vučnice (na Bijelom i Zelenom spustu) i trosjedna žičara (na Crvenom spustu), ukupnog su kapaciteta oko 3.300 skijaša na sat. Crveni spust, Bijela livada, te Zeleni spust i dio Plavog spusta opremljeni su sustavom za umjetno zasnježivanje uvremenim strojevima za uređenje skijaških staza. Sustav rasvjete skijališta omogućava i noćno skijanje na Crvenom spustu i Bijeloj livadi.

S obzirom na svu postojeću ponudu, planove za poboljšanje infrastrukture i dostupnosti atrakcija prirodne i kulturne baštine, kroz udruženja i suradnju ustanova koje se bave kompleksnošću upravljanja parkom, cilj je upotpuniti i učiniti ponudu dostupnom posjetiteljima, povećati broj posjetitelja, produljiti vrijeme njihovog boravka te njihovu potrošnju u parku.³²

Prema istraživanju strukture i stavova posjetitelja 2009., te praćenju broja posjetitelja, ulaz Bliznec bilježi podatak da park godišnje posjeti nešto više od milijun posjetitelja. Emitivno tržište za park je grad Zagreb koji broji gotovo milijun stanovnika, te turisti grada Zagreba kojima je park komplementarna turistička ponuda.

4.4. Analiza učinkovitosti interpretacije i kritički osvrt te ideje za interpretaciju u budućnosti

³² Park prirode Medvednica, dostupno na http://www.pp-medvednica.hr/Medvednica_hr/Medvednica_novosti1.asp#N0500393, 10.09.2013.

Za potrebe analize postojećeg stanja upravljanja Parkom, te mogućnosti njegova razvoja u budućnosti, u radu se koristi SWOT analiza, tehnika analize situacije prigodna za sagledavanje vanjskih i unutarnjih čimbenika kako bi se spoznalo najbolji način ostvarenja ciljeva. U daljnjem tekstu navodi se nekoliko ideja i prijedloga unapređenja i učinkovitosti interpretacije do kojih se došlo provođenjem teorijske osnove upravljanja i načela interpretacije iz prethodnih poglavlja.

SWOT analiza:

Snage

- Prirodne i kulturne atrakcije opisane u ranijim poglavljima
- Blizina velikog emitivnog tržišta (grad Zagreb – gotovo milijun stanovnika)
- Laka fizička dostupnost i povezanost
- Postojeća ugostiteljska infrastruktura
- Prepoznat potencijal razvoja i udruživanje u saveze (Parkovi Dinarskog luka)
- Korištenje fondova Europske Unije
- Izrada Strategije održivog razvoja parka

Slabosti

- Neki lokaliteti derutnom stanju
- Zagađenost nekih lokaliteta (Kraljičin zdenac)
- Dostupnost javnim prijevozom – postojanje samo jedne opcije – autobus do glavnog vrha
- Nepostojanje mentalne dostupnosti – komunikacija s posjetiteljima i potencijalnim posjetiteljima – potrebna agresivnija i aktivnija promocija vrijednosti parka
- Iako je u pomaku, kvaliteta većine interpretiranog sadržaja i dalje se svodi na panele metodom "knjiga na zidu" (*eng. "book on the wall"*)
- Niska razina svijesti prosječnog posjetitelja (vandalizam i ponašanje u parku)
- Nepostojanje dovoljnih sekundarnih nositelja ponude (organizacija izleta i turističkih aranžmana)

Prilike

- Postati jedinstvena destinacija te komplementarna atrakcija turističkoj aktivnosti grada Zagreba
- Povećati broj posjetitelja (lokalni plus turisti – broj turista grada Zagreba je rastući (oko milijun turista godišnje, sa stopom rasta od 15% godišnje))
- Povećati svijest dionika o vrijednostima parka
- Poboljšati razinu kvalitete turističke ponude grada tijekom cijele godine
- Postaviti interpretaciju kao glavnu aktivnost kojom će se prenijeti vrijednosti parka u osjećaje njegovih posjetitelja

Prijetnje

- Otpor prema novom i nepoznatom – održavanje status quo (unutar upravljanja parkom)
- Sporost birokracije i odbijanje suradnje na lokalnoj razini
- Kompleksnost upravljanja – potreba decentralizacije na manje lokalne cjeline unutar parka

Vizija i misija parka trebale bi biti povećanje broja posjetitelja, što će se postići povećanjem ponude kao što su sport i rekreacija (paraglajding, vožnja balonom, ...), organizacija posebnih događaja (npr. predstavljanje legende o Crnoj kraljici na Medvedgradu), uređenje više interpretacijskih staza s interpretacijskim sadržajem kroz igru i zabavu, uređenje više interpretacijskih centara za posjetitelje, odmorišta s edukativnim karakterom (npr. područje za piknik). Bitna stavka je uključivanje građana kroz udruge u promicanje vrijednosti parka, te uključivanje manjih subjekata u ponudu vođenih aranžmana kroz park.

Osim interpretacije unutar parka, komunikacija o vrijednostima parka trebala bi se vršiti i izvan samog parka, a neki od povoljnih načina bili bi: bilten (*eng. Newsletter*) kojim bi pretplaćeni posjetitelji putem svoje elektroničke pošte dobivali novosti i pozivnice o događanjima u parku; promociju u oglašavanje na velikim oglasnim pločama u gradu (*eng. billboard*) kojim bi se prikazale ljepote parka i osvijestilo građane o neposrednoj blizini prirodne i kulturne baštine neizmjerne kvalitete; zatim

organiziranje manifestacije 'Dani Medvednice' na nekom frekventnom mjestu u gradu (npr. jezero Bundek), na kojoj bi se predstavile atraktivnosti parka, ponuda i mogućnosti, uz popraćene edukativne radionice, igre i zabavni sadržaj kao što su koncerti i ostalo.

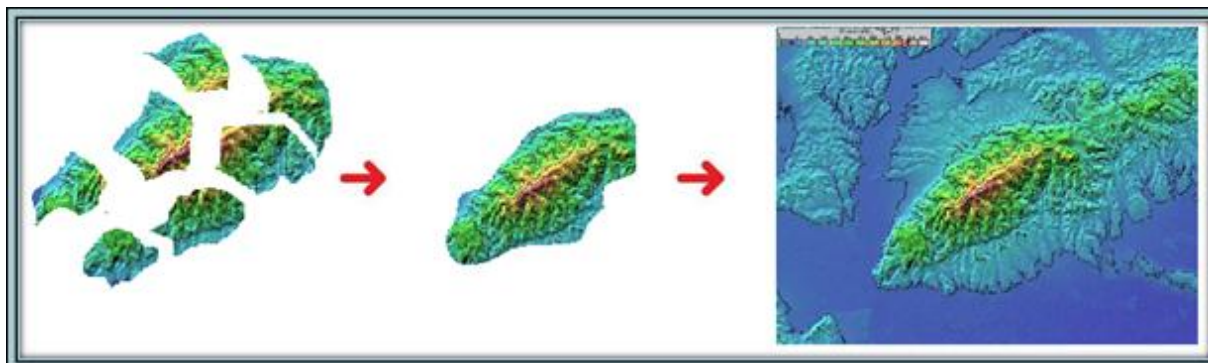
Unutar parka, na interpretaciji i njenoj kvaliteti trebalo bi poraditi na sljedeći način: trebalo bi instalirati više mjesta za orijentaciju, a da bi bila zanimljivija, bilo bi dobro koristiti 3D karte. Takav oblik interpretacije već postoji, ali samo u planinarskom domu Grafičar – s prikazanim lokalitetima u parku, te mogućnosti paljenja crvene lampice kod pritiska naziva određenog lokaliteta. Ovakav oblik interpretacije (orijentacije) bilo bi dobro postaviti svugdje gdje je moguće u parku.

Interpretacijski paneli i sadržaj na njima ne bi trebali biti 'knjiga na zidu' (*eng. 'book on the wall'*) nego bi trebali buditi znatiželju posjetitelja, i izazvati provokaciju kojom će uslijediti promišljanje posjetitelja. Moguće su metode igre kao što su pronađi blago i sl. Svakako bi trebali postojati paneli koji interpretiraju naziv staze i daju poveznicu s pričom o nazivu, isto kao i s nazivom samog parka, ili pojedinog dijela parka.

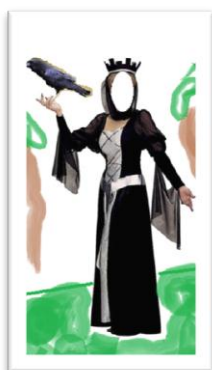

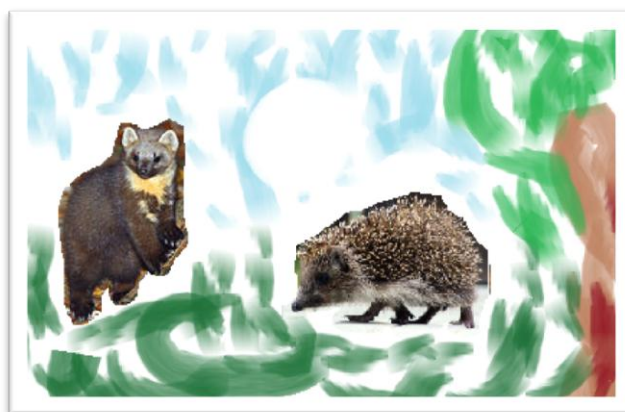
Jedna od ideja za promociju parka izvan samog parka je zeleni marketing – letci od recikliranog papira, jedan primjer takve izrade je sljedeći:

U ovom primjeru nalazi se nacrt ideje o distribuciji raličitih letaka s interpretacijom pojedinih vrijednosti parka, koji se mogu dobiti posjetom različitih lokaliteta unutar parka, a skupljanje svih postojećih letaka čini jedinstven plakat – kartu Medvednice, koju posjetitelj može staviti na zid u svom domu. Svaki primjerak na poleđini bi imao jednu priču o prirodnoj ili kulturnoj baštini Medvednice.

Dodatni način relativno zabavne interpretacije mogli bi biti paneli lica u rupi (*eng. 'face in hole'*) kojima bi posjetitelji imali lijepu uspomenu na vlastitoj fotografiji. Neke moguće ideje izrade navedenih su sljedeće:

Na nacrtima koji slijede mogu se vidjeti još neke ideje signalizacije, obilježavanja odmorišta, mjesta za igru i zabavu.

5.ZAKLJUČAK

U ovom radu predstavljeni su glavni aspekti upravljanja zaštićenim područjima prirode, kompleksnost pristupa takvom upravljanju, njegova turistička, ekološka i edukativna funkcija, i sve to unutar smjernica održivog razvoja čemu teži filozofija upravljanja zaštićenim područjima prirode danas. Kao važna funkcija upravljanja, predstavljena je interpretacija, umijeće pomoću kojeg se određene baštinske vrijednosti nekog lokaliteta prenose posjetitelju. U radu je naglašeno kako interpretacija nije informacija, već prenošenje dubljeg značenja sadržanog u toj informaciji, pa sukladno tome o atraktivnosti i zanimljivosti metode interpretacije ovisi i da li će ona postići razumijevanje posjetitelja na kvalitetan i ciljani, željeni način. Kroz izneseni teorijski i praktični dio o interpretaciji u radu se dolazi do učinkovitih i poželjnih rješenja. Interpretacija pretvara informaciju u osjećaje i odvija se u neformalnom okruženju kao što su muzej, centar za posjetitelje, park prirode. Kroz zabavan i atraktivan sadržaj posjetitelji svih uzrasta uče i osvještavaju se o postojanju vrijednosti prirodnog i kulturnog značenja koja ih okružuju u njihovoj svakodnevnici. U radu su nadalje prikazane vrijednosti parka prirode Medvednica, njegove karakteristike, analiza postojećeg stanja, te smjernice za daljni razvoj interpretacije u parku. Nakon analizirane situacije i promišljenih rješenja interpretacije, jednog od najbitnijih funkcija upravljanja (bitnija ili jednako bitna je jedino zaštita), dolazi se do zaključka da je pristup rješenju kompleksan sustav, koji iziskuje multidisciplinarni pristup, dakle međuovisan o mnogobrojnim čimbenicima, suradnji institucija, udruživanju u sustave na lokalnoj, regionalnoj i međunarodnoj razini, potpori i osviještenosti javnog sektora. Interpretacija kao integritet neformalne edukacije i dizajna, u današnje vrijeme razvoja informacijske tehnologije i adekvatnih interesa posjetitelja mora ići u korak s dotičnim razvojem i nuditi rješenja prilagođena publici, sa značajnim naglaskom na promjenjivost potreba publike koja je sve brža i brža. Upotreba multimedija i interneta je prednost, to jest neizostavna aktivnost. Svi u radu navedeni elementi i smjernice dio su šireg plana održivog razvoja koju promoviraju raznolike organizacije i udruženja na svjetskoj razini, po pitanje održivog očuvanja i upravljanja zaštićenim područjima, te time ujedno osiguravaju dugoročnu dobrobit za sve dionike takvih područja.

LITERATURA

1. A Way with Words, Environmental Interpretation Bulletin, Centre for Environmental Interpretation, 1993.
2. Agencija za zaštitu okoliša, dostupno na <http://www.azo.hr/Default.aspx>
3. Agenda 21, Genova, 1992
4. Bilen, M. 2008: Turizam i okoliš, Mikrorad, Zagreb
5. Centre for Environmental Interpretation; Evaluating Interpretation, Environmental Int. 5(2), CEI, 1990
6. Deutsche UNESCO-Komision, 1979.
7. Ekološka mreža Natura 2000, dostupno na <http://www.natura2000.hr/PageTemplates/PageContent.aspx?pagelId=38&languageID=1>
8. Gross, M., Trapp. S. and Zimmerman, R. (1994); Signs, Trails and Wayside Exhibits, Interpreter's Handbook Series; UW-SP Foundation Press, Inc
9. Ham, S. 1992: Interpretacija okoliša, Fulcrum Publishing, Golden (Colorado)
10. Lisabonska strategija, 2000., dostupno na <http://www.ijf.hr/pojmovnik/lisabon.htm>
11. Martinić , I. 2010: Upravljanje zaštićenim područjima prirode – planiranje, razvoj i održivost. Sveučilište Zagreb, Šumarski fakultet, Zagreb
12. Mills, E. 1920: Avanture vodiča u prirodi i eseji o interpretaciji, Garden City New York
13. NAI – Svjetska asocijacija za interpretaciju (eng. National Association for Interpretation), dostupno na <http://www.interpnet.com/>
14. Park prirode Medvednica, dostupno na http://www.pp-medvednica.hr/Medvednica_hr/Medvednica_novosti1.asp#N0500393, 10.09.2013.
15. Parks Dinarides, dostupno na <http://www.discoverdinarides.com/en/croatia/medvednica?details>, 10.09.2013.
16. Portal Čarobna šuma, dostupno na <http://carobna-suma.com/2011/11/17/medvedgrad-kruna-zagreba-legenda-o-crnoj-kraljici/>, 10.09.2013.
17. Socijalna ekologija, Zagreb, Vol.5, No.3, str.293-445
18. Tilden, F. 1957: Interpretiranje naše baštine, The University of North Carolina Press, Chapel Hill